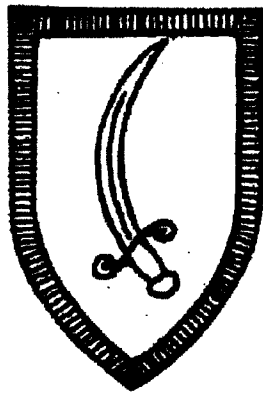

Сірий Орел Орест ГАВРИЛЮК

ДЖУРА

ІСТОРИЧНІ ГРИ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДОБИ

БІБЛІОТЕКА В. О. Р. Ч. 17

УКРАЇНСЬКИЙ ПЛАСТ

Конференція Українських Пластових Організацій

Амстердам — Аргентина — Бразилія — Канада — США — Франція — Швейцарія

Головна Пластова Булава О Р Л И Н И Й К Р У Г

Бібліотека "Вогня Орлиної Рапи":

Редакція: пл. сен. Надя Кулинич, 30-50, 30th Street; Long Island City, NY 11102; U. S. A.

Адміністрація: пл. сен. Денис Беднарський, 35 Marsac Pl.; Newark, NJ 07106; U. S. A.

Випуск ч. 17:

Сірій Среп Срепст Гаврилюк: "Джура - Історичні Гри Козацько-гетьманської Доби", II-ге видання, 1988.

Всі права застережені. Відбито об'єтом у Детройті. Наклад 300 прим.

Copyright by Plast, Ukrainian Youth Organization, Inc.
Printed in U. S. A.

ЦЕ ВИДАННЯ УФУНДУВАВ ЗАПІН "ЧЕРВОНА КАЛИНА".

Червона калина

Іде цар-листопад... Йому на стріму стеже осін багаті килими і гирля останками золота й багру. Вночі у лісі гомін, шепоти темні, — і самотній мандрівник оглядається трівожно і відшляється в темні нетри. Листя паде.

В таку ніч в лісі при вогні хочеться казки, хочеться пережити казку. Хочеться задуматися, задивитися в вогонь і слухати може про Червону Калину, про юнаків, що квітчали її китицями-ягодами, і йшли шукати, визволити царівну сховану, закласти, в їх же країні, десь поміж ними. А вірили юнаки, що в червоній каліні якась сила таємнича: коли вони йшли вперед вона багром розцвітала на їх шоломах залізних, а

коли стомлювалися, змиє-ривалися, вона в'янула й розсипувалася з їх кровю і потом.

І здається, що ось зараз стане хтось з поміж нас і спокійним голосом, немов дід-запорожець пічне: Колись, давно в царстві темного царя настали сонячні дні...

Та ви знаєте сю казку, товариство! Вам дітям боля оповідала її довгими осінними й зимовими вечорами. Оповідала великими подіями, гомоном боротьби. А казок не забувається: вони вічні, незабутні, як молодість.

І сьогодні казка в очах розцвітає. Не треба сніг. Між нами мовчки важко задумою. І тілеса в серці гомін пісень...

Бо десь був багатий: у квіти, співи, спомини...

На ваших посталях, товариство, грають відблиски вогню, полум'я різьбить молоді ваші лица, в на катемохах розцвітає багром червона калина.

А я, моя очарованій сиджу й дивлюся на вас. Чуття, як б'ються серця, хвилює кров і заливаються в один ритм ваші віддихи. І астає над нами одвічна владарка казок, веселима молодість.

А новя нас проходять якісь довгі ряди. На залізних шоломах китицями крові червона калина. Плавають пратори і вітають нас покликом бою, походів і побід...

(З збірки "Дорога", з журналу "На слід", Львів, 1937 р.)

Сірий Орел Орест ГАВРИЛЮК

Д Ж У Р А

ІСТОРИЧНІ ГРИ КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДОБИ

Друге Видання

БІБЛІОТЕКА В. О. Р. Ч. 17

Нью-Йорк

1988

Детройт

З М І С Т

1. Сходина: "Запорозька Січ. Байда Вишневецький".....	5
2. Сходина: "Боротьба з татарами й турками".....	11
3. Сходина: "Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний".....	16
4. Сходина: "Богдан Хмельницький - великий полководець і організатор".....	23
5. Прогулянка: "Іван Виговський - освічена й метка людина. Конотоп".....	30
6. Змаг: "Петро Дорошенко - СОНЦЕ РУЇНИ - здібний полководець".....	34
7. Сходина: "Друга війна з Московщиною, Брюховецький, Многогрішний".....	38
8. Вогник: "Іван Мазепа".....	42
9. Змаг: "Гетьманщина".....	48
10. Вогник: "Гайдамаччина. Гонта й Залізник".....	50
Додаток: "Герби українських земель".....	53
"Знамена українських гетьманів".....	55

Дорогі Новацькі Виховники!

До Вашого користування віддаємо ігровий комплекс "Джура". Є це серія занять для новаків, якої тематикою є історичні постаті та події козацько - гетьманської доби.

Як Вам відомо, одною з вимог до кожної з проб новаків є відбуття ігрового комплексу одної з історичних діб. До I-ої проби таким ігровим комплексом є "Отрок" Т. Самотулки. "Джура" має послужити підставою до подібного ігрового комплексу до II-ої новацької проби.

В "Отроку" кожне заняття представляє собою одну замкнену розповідь, у яку по мистецьки вплетено інші елементи, як ось: майстрування, спів, гри тощо. В цьому ж збірнику ми залишили окремішність поодиноких елементів кожного заняття. Завданням виховника, що переводить ігровий комплекс, буде майстерно отримати всі елементи кожного заняття, щоб вони природно слідували один після одного.

Коли маємо до діла з історичними ігровими комплексами, то мусимо пам'ятати, що їхнім завданням не є вивчення історії. Це - діло наших шкіл. Будуючи наші заняття на первнях української історії хочемо лише дати новакам цікаві ігри, які збудили б у них любов і пошану до минулого нашої нації та помогли б їм краще розуміти деякі підставові історичні відомості.

До появи цього збірника в такій формі, як його зараз бачите, спричинився цілий ряд новацьких виховників. Зокрема слід подякувати Сірим Орлам: Богданові Савицькому, Володкові Мельникові, Зенкові Ушакові, Левкові Чировському, Наді Кулинич, Ніні Вересюк, Пелі Олеськів, Тарасові Когутіві й Юркові Стецюкові за їхню допомогу й цінні завваги.

Віддаючи "Джуру" у Ваші руки, Братчики, бажаємо Вам багатьох радісних хвилин при переводженні поданих тут занять. Хай тіні наших славних козацьких отаманів і гетьманів засядуть у Вашому крузі й навчать Ваших новаків так любити нашу далекую батьківщину, як і вони її глибоко любили!

Сірий Орел Орел

У квітні, 1968.

П Е Р Е Д М О В А Д О Д Р У Г О Г О В И Д А Н Н Я

Це, друге видання ігрового комплексу "Джура" випускаємо рівно двадцять років після появи першого видання. За цей час "Джуру" переведено багато разів, у многих новацьких таборах, у різних краях де діє Пласт. Досвід показав, по-перше, що сама програма не потребує ґрунтовних змін. По-друге, одначе, виявилось, що новацькі виховники часто не знають, як переводити ігрові комплекси та мають труднощі з досить таки скомплікованим "Джурою". Тому треба ще більше наголосити конечність солідної підготовки. В першу чергу, новацький братчик мусить мати солідне розуміння ігрових комплексів та певний досвід у їх переводженню. Таке знання можна добути на доброму вишколі новацьких виховників, а далше - в праці з новаками: в рою, в таборі, помагаючи спершу більше досвідченим братчикам та придивляючись до їхнього способу ведення зайнять.

Спочатку ігровий комплекс "Джура" обов'язував до II-ої новацької проби. Кілька років тому, одначе, змодифіковано новацьку виховну програму й тепер "Джуру" переводимо з новаками які вже добули ступінь юного орляти й підготовляються до III-ої новацької проби. Спосіб переведення й зміст зайнять залишився без змін.

II-ге видання "Джури" це передрук майже без змін. Зроблено тільки незначні поправки й додано кілька ілюстрацій.

Бажаємо захоплюючих і корисних козацьких герців!

Пугу-пугу! ГОТУЙСЬ!

Сергій Іван Орел

У червні, 1988.

Щоб можна було думати про переведення намічених тут програм зайняти з новачками, треба конечно раніш підготувитися солідно до того. Багато праці, зокрема, вимагатиме підготова новацьких вогників, як також майстрування в усіх зайняттях. Деякі роботи /на пр. будова Січі, майстрування гармат/ вимагатимуть дуже докладної підготовки матеріалу й ев. пороблення перших кроків у його обробці ще перед даним зайняттям. Участь виховників у цій роботі - необхідна. Це відноситься теж, у певній мірі, до деклямацій на вогниках. Деякі з них, хоча привабливі для дітей, можуть бути за важкі до виконання новачками, а тому це завдання мусять узяти на себе новацькі виховники.

ЗАЙНЯТТЯ Ч. 1: СХОДИНИ

ТЕМА: Запорозька Січ. Байда Вишневецький.

ВИРЯД: Барабани /див.: ВОГОНЬ ОРЛИНОЇ РАДИ ч. 6, стор. 80/, лопатки /по одній на рій/, булава, бунчук, печать, каламар і перо, пірнач для кожного полковника.

1. ВІДКРИТТЯ /5 хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі. Заповідження гор у козаків. Привіт: "Пугу-пугу!" - новачки відповідають: "Козак з Лугу!", потім: "Джури - Готуйсь!", відповідь: "Готуйсь!" Перевірення присутності.

2. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Запорозька Січ".

Не добре жилося українському народові під пануванням чужих володарів, бо скрізь на Україні заведено панщину. Селяни мусіли працювати на панській землі, бо всю землю дістали в посідання великі пани - вельможі. Селянин, якого прозвано змосковська "холопом", не мав ніякої свободи. Пан міг його продати або й убити і тому тяжко було з паном судитися, бо і суддями були ті самі вельможі.

Деякі свободолюбні люди по селах, головно на Великій Україні, не могли стерпіти такої неволі. Вони кидали все й утікали в степи за дніпрові пороги. Там не було сіл, ні міст; не було ніякої влади. Тож ті люди гуртувалися по сто і по тисячі, добували собі зброю, полювали на всякого звіра і так жили. На ті степи нападали не раз з полудня, з Криму, татари, бо вони шукали в степах паші для своїх табунів коней та домашньої худоби. Узброєні люди з України оборонялися від татар, не раз самі гинули в битві, але часто й побивали татар і відбирали від них їхні табуни, а добич ділили між себе. Нераз, як зібралося тих свобідних людей кілька тисяч, то вони й самі нападали на татар або на турків аж за Чорним морем і верталися в степи з багатом добиччю.

Ці люди називалися "козаки", - від татарського слова "кайзак", що значить - "вільний чоловік", "безбоязкий воєк". А що козаки жили за порогами Дніпра, то їх названо також запорожцями.

Спершу жили козаки меншими гуртами по степах; там вони полювали, а на зиму верталися крадькома в села. Але пізніше згуртувалися разом у великі військові загопи, вибирали собі своїх отаманів і жили разом на великих островах серед ріки Дніпра. Те місце називалося Січ, або Січовий Кіш, бо острів був відгороджений /відсічений/ навколо наче кіш, і до нього не було приступу. В тій Січі козаки зимували і відпочивали по походах на татар і турків під проводом свого вождя, що його називали батьком, отаманом або кошовим. Такі козацькі ватаги постали вже в XV віці.

Першим кошовим Запорізької Січі був Дмитро Вишневецький, званий також Байда. Він походив з роду давніх українських князів з Волині, з міста Вишнівця. Йому дуже подобалися вояки й лицарські козаки і він прибув до козаків, а вони й вибрали його своїм отаманом. Під його проводом збудували собі запорожці першу таку укріплену Січ на острові Хортиці, серед Дніпра. Той острів оточили валом і частоколом, а на валі поставили гармати.

Січ не подобалася татарам, бо вони знали, що через козаків не зможуть нападати на Україну. Тому татарський хан обложив Січ, але не міг її здобути, бо козаки боронилися завзято впродовж 24-ох днів. Хан завернувся назад на Крим. Але наступного літа прийшов із ще більшим військом. Козаки боронилися довго, а нарешті побачили, що не зможуть устоятись, бо їх у десятеро менше, як татар. Під проводом Байди - Вишневецького вийшли із Січі, продерлися відважно крізь татарські ряди і сховалися в непроглядних степах.

В кілька літ пізніше пішов Байда з козаками на Молдавію, в ті землі, де нині Буковина і Румунія. В Молдавії була більшість українського населення і поки Молдавією управляли молдавські воєводи, то українцям у Молдавії було добре, бо ті воєводи або "господари" прийняли були українську мову, віру і звичаї. Але потім турки завойовували Молдавію і почали знущатися над усім хрищеним народом. І тому козаки пішли з Байдою визволяти сусідню Молдавію з турецької займанщини.

Та цей похід скінчився для кошового Байди нещасливо. Турки підкупили кількох молдаван і вони зрадою та підступом зловили Байду, закували в кайдани та повезли в Царгород до турецького султана Солеймана II. Султан казав Байду вбити за те, що він із запоріжцями напав на його Молдавію.

Про Байду - Вишневецького співає наш нарід донині дуже гарну пісню, де говориться, як умер цей хоробрий козацький отаман.

В пісні співається: як султан обіцяв Байді, що дарує йому життя і ще й свою дочку дасть йому за жінку, коли Байда прийме турецьку віру і буде туркам служити. Але Байда не згодився на цю зраду свого народу й християнської віри та відповів:

—"В тебе віра проклятая,

В тебе дочка поганая!"

Тоді султан казав зачепити Байду за одно ребро на залізний гак на високій скелі над морем. Турки стріляли в Байду з луків, але Байда не зрадив своєї віри і свого народу і вмер лицарською мученичою смертю.

Наш поет співає про цього геройського лицаря похвальну пісню:

"Славне військо запорізьке
Ти, наш лицарю, зібрав,
На острові, на Хортиці,
Січ преславну збудував.

Даром славне товариство
Облягав татарський хан,
Лютий мусів завертати-
Не страшний нам бісурман!

Перший ти вказав козацтву,
Як топтатъ до слави шлях:
Йти за море, ріки, гори,
Не сидіти на степах...

Та Молдавію звільнити,
Байдо, не щастить тобі,
Нищить вчасно підла зрада
Славні заміри твої.

Пізніше переконаємося, що подібно боролися й гинули за свій рідний нарід і за рідну віру також інші козаки - запорожці, так звичайні, як і отамани.

Отже, вже знаємо: свідки і як гуртувалися українські козаки - запорожці. Знаємо, що вони нападали на турків і татар і хоробро воювали з іншими ворогами України. Вони боронили нарід і рідну українську землю від ворожих переслідувань і змагали до того, щоб український нарід мав свободу і свою власну державу. І не один із них віддав своє життя за рідний край і нарід.

Ми загадали також, що осідком запорожців була Запорозька Січ на Дніпрі, пониже порогів, на островах, серед ріки. Там запорожці жили постійно; там збиралися, вчилися воєнної штуки і приготувлялися до воєнних походів. Отже цікаво буде довідатися: як виглядала Запорізька Січ і які звичаї були на Запоріжжі /на Січі/ та взагалі - як жили запорожці.

Січ - то була простора площа на Дніпровім острові Хортиці /потім на Базавлуці і Томаківці/. Зо всіх боків обливала цей острів глибока вода Дніпра, а ще крім того на самім острові був викопаний глибокий рив, наповнений водою, та й високий, гострий частокіл /гостра огорожа/ з міцними брамами. На брамах, що на ніч замикалися, стояли гармати й козацька сторожа. Не диво, що нелегко було дістатися на Січ. І хоч турки, татари й інші вороги не раз пробували здобувати Січ, це їм не вдавалося.

Довкола площі були побудовані хатки, так звані "коші" /з плетеними стінами/, або "курені". Ті хатки були накриті очеретом, або кінськими шкірами. В такій хатці жив один курінь з курінним отаманом. Та козаки тільки спали тут, або пересиджували в слотливі дні, направляючи одіж або чистячи зброю. В погідні дні перебували на площі або в степу за рікою. Там вправлялися в їзді верхом, в стрілянні з рушниць і гармат, та направляли човни.

По середині Січі стояла невелика церква св. Покрови, знадвору дуже скромна, але внутрі повна золота й срібла, бо козаки були побожні й дуже дбали про свою церкву, а підчас читання Євангелія тримали шаблі наполовину витягнені з піхви, на знак, що готові в кожній хвилі боронити своєї віри. Частину своєї воєнної добычі призначували на церкву і купували щораз кращі нові хоругви та ікони. На Січі, крім хаток - куренів, були й склади зо зброєю, з гарматами, з човнами та харчами. Коло складів стояла в ночі сторожа.

3. БУДОВА СІЧІ /45 хв./:

Найкраще на острівці. Січ обгородити каменями або зрубаними колодами. Залишити один головний вхід, по можності з підйомним мостом. Гармати будуть виконані на наступному зайнятті. Остаточний вигляд Січі залежатиме від терену, наявного матеріялу, й фантазії виховника.

І сконав ти в Царгороді
Під руками ворогів,
Але віри, ні народу
Відректися не хотів.

То за це тебе, наш князю,
Ввесь народ славить в піснях:
Хто за рідний нарід гине,
Той живе й по сто віках!"

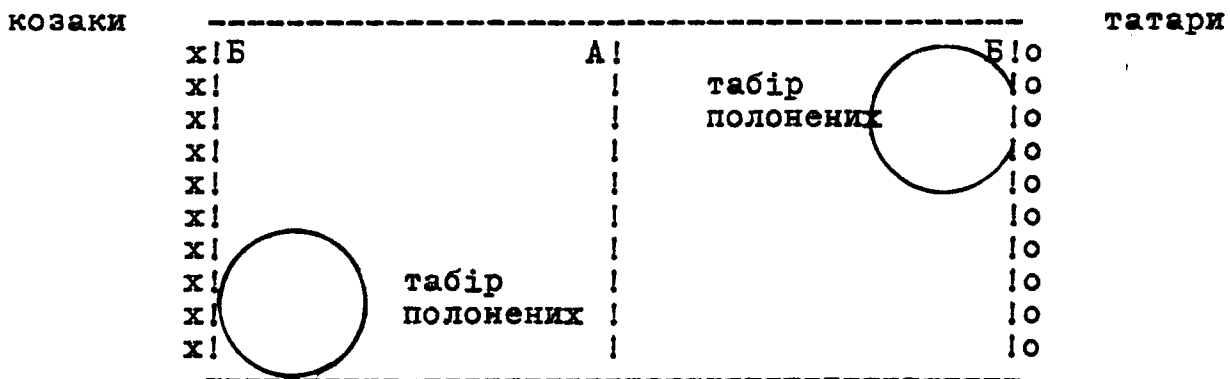
4. ПІСНЯ /10 хв./: "Гей там на горі Січ іде" /ноти - див.: "Новачський співаник"/.

Гей, там на горі Січ іде	Гей, попереду кошовий
Гей, малиновий стяг несе,	Гей, як той орел степовий,
Гей, малиновий, наше славне товариство	Гей, як той орел, наше славне товариство
Гей марширує, раз, два, три!	Гей, марширує, раз, два, три!
Гей, а позаду осавул,	
Гей, твердий хлопець, як той мур!	
Гей, твердий хлопець, наше славне товариство,	
Гей, марширує, раз, два, три!	

5. ГРА /10 ХВ./: "Вартовий".

Площа й грачі розміщені, як на рисунку. Провідник козаків назначує одного із своєї групи вартовим. Провідник татар назначує одного зі своєї групи розвідником, другого вартовим. Татарський розвідник іде вперед - і з хвилиною, коли він перейде лінію А, знаходиться на ворожому терені й може бути вбитим. Він підходить все ближче й ближче визиваючи козацького сторожа побігти за ним, хоч він не знає, хто є вартовим. Коли вартовий уважає, що може зловити татарського розвідника, вибігає, а розвідник утікає в сторону лінії Б у своєму таборі і є в небезпеці, доки не переступить цієї лінії. Коли козацький сторож, доганяючи татарського розвідника, перейде лінію А, сам є в небезпеці. Якщо він зловить розвідника, заки той переступить лінію Б, заводять його до табору полонених, звідки той не сміє тікати. Як розвідач утече поза лінію Б, в ту ж хвилину татарський сторож може старатися зловити козацького сторожа, який в свою чергу, побачивши безпотрібність дальшої погоні, повинен завернути й тікати до своїх. Якщо татарський сторож зловить козака, забирає його до полону. Якщо ні, сам є в небезпеці, якщо козак утік до своїх.

Гра повинна проходити якнайшвидше. Провідник кожної групи назначує вартових так часто, як уважає за потрібне, вказуючи на кого назначує. Виграє група, яка полонила більше противників.

6. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Козацькі звичаї".

Хто хотів стати козаком, мусів наперед служити три роки в старого козака за джуру /слугу й помічника/. Він робив усяку роботу й носив за козаком другу рушницю й потрібні клунки. Щойно потім, коли вивчився від того козака орудувати зброєю й набрав справности в битвах, ставав правдивим козаком і діставав зброю:

рушницю, шаблю, спис, лук і стріли.

Козаки вбиралися просто: в грубу сорочку, в кирею /довгий плащ без рукавів/. За широким поясом носили пістолі й льюльку; через плече носили торбинку з харчами і кулями, а до пояса на ремінець присиляли ще й поршницю з порохом.

Їли сушену рибу і печене м'ясо та рибячу юшку, бо риби в ріках та всякого звіра та птаства в степах було дуже багато. Пекли сухарі з пшеничної муки.

Жінок на Січі не було і ніхто не смів мати на Січі жінки, навіть сам отаман. За це грозила кара смерти. Коли козак був жонатий, то жінка й діти жили десь на селі, або на хуторах, по так званих "зимовниках". Там жив і козак, коли не було війни. Він господарив, вів велику пасіку, ловив звірів, а завжди частину з того віддавав на Січ. А коли кошовий отаман оголошував воєнний похід, наприклад на турка, то козацькі гінці роз'їздилися по тих хуторах-зимівниках, що звичайно були добре обгороджені й заперті міцними воротами, і закликали козаків-хуторян на Січ, на війну.

Вони під'їздили до воріт і кликали:

-Пугу! Пугу!

Так кликали кілька разів, аж доки козак не вийшов з хати й поспитався:

-А хто там?

-Козак з Лугу!- відповідали післанці.

Тоді козак відчиняв ворота, бо знав, що то свої, запрошував їх у хату, гостив широко, а потім збирався, прощався зо своєю родиною й виїздив разом з ними на Січ.

Січове військо ділилося на полки по 500 людей. Полк мав п'ять сотень по сто люда; сотня мала десять десятків /куренів/ по десять люда. Полками командували полковники, сотнями сотники, а десятками десятники, так звані курінні отамани. І власне кожний такий курінь жив в окремій хатці - курені. Канцелярію вів "писар", що писав усякі письма й прикладав печатку, на якій був напис: "Печать Славного Війська Запорозького Низового".

Цілою Січю командував кошовий, що його звали "батьком - кошовим". Його вибирали на спільній раді, на майдані серед Січі.

Кого вибрали, того могли й скинути, коли був несправедливий, але доки був "старшим", то сліпо його слухали і він мав право карати навіть смертю. Йому до помочі були судді й осаули.

Коли збиралися в похід, то на Січі був великий рух. Одні направляли човни, другі зброю, інші пекли й варили в казанах харчі на дорогу. Січові шевці шили чоботи, кравці одягу, римарі робили упряж, відливварі відливали з олова кулі. А котрі вже були готові, обступали січового бандуриста, старого козака, що грав на бандурі і співав про славних отаманів і гетьманів, про походи на турків і татар. Часто й танцювали собі для охоти й жартували, бо завжди були веселі.

Козаки воювали в два способи. Звичайно нападали на ворога кіннотою, а піхота наступала з боків. Ніхто не піддавався, всі билися до останку, кажучи: "Або перемога, або смерть!"

Коли ж нечаяно заскочив їх ворог у степу, а козаків було мало, тоді уставляли колесом свої вози тай ще обкопувалися валом і оборонялися зза такої возової кріпости. Ворог не міг здобути тої твердині й відступав. Хіба часом, як не наспіла козакам по-

міч, то тримав їх облогою, аж гинули із спраги й голоду, але таки не піддавалися.

На чолі всього запорозького війська був гетьман. Він був найвищим начальником козаків, давав накази війську, проводив у воєнних походах, правив на Січі і на цілому Запоріжжі. Його відзнакою була булава, срібна палиця з кулею при кінці. Як гетьман виходив перед військо, тримав булаву у правій руці. Перед гетьманом несено бунчук, палицю з довгим волосінням з кінських хвостів на кінці. Козак, що ніс бунчук, звався бунчужний. При гетьмані була старшина. Писар писав всі військові письма, оповіщення. Його відзнакою була печать, каламар і перо. Обозний мав нагляд над козацьким табором і гарматами. Судді судили козацькі провини. Осаули розвозили накази гетьмана до війська.

Для важних справ козаки скликали раду. На майдан на Січі виходили довбуші і били в барабани. На цей знак козаки виходили зо своїх куренів і ставали у велике коло, лишаючи посередині вільне місце. Тоді приходила старшина, - гетьман, писар, обозний, судді, осаули, полковники і ставали по середині війська. Гетьман казав, для якої справи скликав раду і питався, яка думка товариства. Тоді промовляла наперед старшина, потім і козаки, і накінець всі окликами давали знати, як треба вирішити справу.

На раді відбувався теж вибір нового гетьмана. Старий гетьман, що через неміч або старечий вік не хотів гетьманувати, скликав раду і зрікався свого уряду: на килим, застелений посеред військового кола, складав свої відзнаки, булаву й бунчук. Тоді старшина й старі заслужені козаки, що мали повагу між товариством, подавали імена кандидатів на гетьманський уряд. Вибраний гетьманом спочатку відмовлявся, говорив, що він недостойний того уряду, просив вибрати кого іншого. Але козаки витали його окликами, кидали вгору шапки і силували стати гетьманом. Тоді старшина давала йому гетьманські відзнаки і він починав правити всім військом.

7. ВИБОРИ СТАРШИНИ /10 хв./:

- гетьмана /той, хто переводить ігровий комплекс/, бунчужного /новак/, писаря /новак/, обозного /новак/, суддів /3 новаки/ і осаулів /2 новаки/. Гетьман призначає: полковників /впорядники/, сотників /ройові - новаки/, і кошового /у таборі це може бути гніздовий того гнізда, яке переходить ігровий комплекс, або навіть визначний новак/. Вибраним вручають клейноди.

8. ЗАКРИТТЯ /5 хв./:

Збірка в крузі. "Пугу-пугу!" - "Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!"

ЗАЙНЯТТЯ Ч. 2: СХОДИНИ

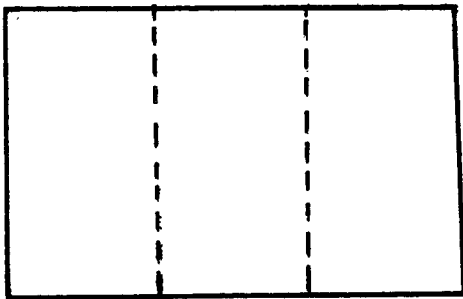
ТЕМА: Боротьба з татарами й турками.

ВИРЯД: Папір на роблення шапок, крейдки, матеріял на гармати, молотки /по одному на рій/, цвяхи.

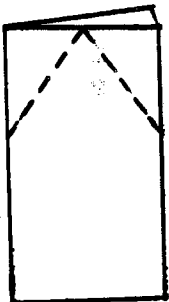
1. ВІСКРИТТЯ /5хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі. "Пугу-пугу!" - "Козак з Лугу!"
"Джури - Готуйсь!" Перевірення присутности.

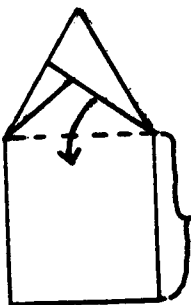
2. МАЙСТРУВАННЯ /25 хв./: Козацька шапка.

ЗІГНУТИ ПРЯМОКУТНИЙ ПАПІР ПО ПЕРЕРИВАНИХ ЛІНІЯХ!

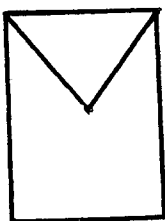
ЗІГНУТИ ЗНОВУ ПО ПЕРЕРИВАНИХ ЛІНІЯХ!

ЗІГНУТИ ШЕ РАЗ ПО ПЕРИВАНИЙ ЛІНІІ ЗА СТРІЛКОЮ!

МОЖНА ПРИКЛЕЇТИ ПО КРАЙЧИКУ

ГОТОВА ШАПКА

ШАПКА НА ГОЛОВІ

Шапку можна виклеїти чорним папером, а шлик - червоним /або розмалювати/

3. ПІСНЯ /10 хв./: "Гей там на горі Січ іде" /повторення - гл. Зайняття ч. 1/.

4. ГРА /10 хв./: "Козак і татарин".

По середині майдану лежить якийсь предмет. По двох протилежних боках два рої - козаки й татари. На даний знак виступає один козак і один татарин. Козак виконує різні рухи - татарин мусить їх наслідувати. В певному моменті козак хапає предмет і тікає до своїх. Якщо козака не зловить у дорозі татарин, тоді козак бере його в полон. Потім зміна: татарин хапає предмет, козак ловить його. Котрий рій візьме в полон інший, той виграє. Якщо є більше, як два рої, поділити на дві групи.

5. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Пригода в степу".

Діялось це за козаччини. Була годя весна, тепла і ясна, бо рано почалася. Верби розвивалися, яблуні й груші пускали листя, а вишневі садочки вкрились густим покривалом білого оксамитного квіту.

В степу показувалися де-не-де перші звістові козаки, що вибирались зо Січі, погратись баськими кіньми, та нагуляться у волю. Інші брали волоки, сідали в човни та їхали хвилями дужого Дніпра ловити рибу.

Був тоді в Січі, знаний в цілому Запоріжжі, козак Ловисько. Кажуть, що в цілому Запоріжжі не було козака, що в перегонах верхи дорівнював би Ловиськові. Ось і тепер Ловисько гнався кулем безкраїм степом. Так їхав він цілий день, аж захопила його ненадійно тепла, весняна, тиха українська ніч, повна чару й принади. Мабуть доручення від кошового мав, бо поспішав.

-Ніч - козацька мати,- бурмотів, -огріє і захистить!...

Проїхав ще зо дві верстви й попавши на високу могилу, розсідав коня й пустив на траву пастися. Сам пішов до могили. З великим трудом виліз на гору, бо могила була стрімка й висока. Аж тепер завважив, що на могилі стоїть козацька фігура, так звана "сигналка", що при її запалюванні давали людям звістку як татари часом напали.

-Чому ж оце вартового нема?- бурмотів. -Ач, порядки завелись! Тьфу!!...

Козак сердито плюнувши, добув з гамана кресало й викресавши вогню, запалив свою улюблену люльку-носогріюку...

А ніч тепла - темна, леготом дише й пахне степом. Кінь весело скубав траву, стриг вухами й задоволено форкав.

Козак обвинувся в свою безконечну, як козацька воля, кирею й здорово заснув, колиханий чаром і красою безжурної степової ночі.

х х х

Ловисько прокинувся від сильного тупоту кінських ніг... У п'ятій ночі завважив він малу незамітну особу, що чимдуж бігла до могили. Тепер козак добре бачив малого хлопця, в білих чумацьких штанах, без шапки, груди розхрістані.

Хлопець озирнувся ще раз і мов кіт видряпавсь на фігуру. Викресав вогню підставивши губку й бочка зі смолою спалахнула полум'ям та освітила напів мертвий степ.

Ловисько почув тупіт зовсім близько. Значить, татари мусять бути. Він дивився на хлопця, як цей спішно спускався по драбині.

Говорити до нього не хотів, щоб не налякати, тому ждав, аж поки не злізе. Та втім же засвистіла стріла й зловіщо розтявши повітря, погналась степом. Хлопець задрижав - і почав швидше спускатися вділ.

-Молодець! ... мало не гукнув Ловисько.

Та в тій хвилі стріла впилася хлопцеві глибоко в ребро. Він розвів руками й як довгий повалився на землю.

Ловисько вхопив хлопця півперек й обережно виліз на коня охляп, лишивши сідло на могилі.

Поганці!!!... гукнув здавивши рукоять важкої шаблі. Та в тій же хвилині спам'ятався. Надавив острогами, натиснув шапку й як вихор понісся на полудневий захід, до знайомого знахаря діда-запоріжця.

На м'якій лежанці, вистеленій мохом, лежав півмертвий хлопець. Уста посиніли, тіло набігло кров'ю. Отруя татарської стріли так ділала, що на рятунок була слаба надія. Над ним стояв старий, старий дід зо сивим кучерявим чубом. В руці держав чарку, більш схожу на кухоль.

Хлопець відчинив стомлено очі.

-Ти врятував ціле село, а може й більше сіл,- прошепотів беззубим ротом дід. Люди побачивши запалену фігуру, утекли з села, а ватага козаків, що саме верталась у Січ, розбила до шенту погану татарву. Ім'я твоє записане золотими буквами у пам'яті народу. Тільки... як-як тебе зовуть?

-Слава Богу! ...ледви вимовив хлопець, не звертаючи уваги на останні слова діда, й замкнув очі. В горлі йому заклекотіло, руки й ноги витягнулись. Знахар кинувся до нього, та було вже запізно. Заснув навіки сном блаженних і тайну свого ймення забрав з собою в могилу.

Тисячі в Україні могили таких безіменних героїв, що життя своє дороге віддали в оборону рідному краю, в давніх і недавніх часах. Не забуваймо за героїв ні за їхні могили...

/К. Данченко-Вітровий/

6. ГРА /10 хв./: "Сміливо вперед".

По протилежних кінцях площі рисуємо дві лінії. Учасників гри ділимо на дві частини, що стають лавами на протилежних кінцях площі, іззовні за лініями. На даний знак лава "А" відвертається плечима до лави "Б", а лава "Б" наступає в напрямі до лави "А" йдучи вперед так довго, аж доки виховник не свисне. Тоді лава "Б" обертається й тікає за свою лінію, а лава "А" теж обертається і доганяє лаву "Б". Кого з лави "Б" зловлять /діткненням руки/ заки перебіжить за свою лінію, той переходить на сторону противників. Потім лави міняються ролями. Виграє сторона, котра по визначенім часі має більше новаків.

7. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Запорозькі підводні човни".

Мабуть, ще ніколи не було на Січі такої бурхливої козацької ради, як ця. Безупинно й голосно били літаври, скликаючи запорозьке військо на збори. На майдані клекотіло, немов на дніпрових порогах. З усіх боків сунули на майдан козаки у волохатих чорних шапках з червоними верхами. Увесь майдан виглядав, немов буйне поле, завітчане степовими маками.

Раду радили, на кого йти війною. Змагалися дві групи запо-

рожців. Одна група була за те, щоб іти на польських панів, приборкати їхню сваволю над закріпаченим народом, а друга домогалася морського походу на Туреччину, щоб визволити християнських бранців.

Нарешті кошовий отаман, який ввесь час ніби байдуже прислухався до того, що говорили запорожці, махнув булавою, і розбурхана громада притихла.

-Панове товариство!- гукнув кошовий. -Як бачу, більшість козацької ради воліє морський похід на Туреччину. Гаразд, спершу підемо на турка!

-На турка!- загуло на майдані, і тисячі шапок на знак згоди полетіли вгору.

-Завтра почнемо готуватись до морського походу,- продовжував кошовий. -Пам"ятайте, що від завтрішнього дня у нас воєнний закон, і борони Боже, щоб я побачив кого підхмеленого! Накажу такому всипати подвійну пайку київ!

Наступного дня на Запорозькій Січі закипіла робота. Одні витягали чайки з води на берег, сушили їх і затикали клоччям щілини між дошками, щоб не протікала вода. Інші варили смолу у великих казанах.

Роздягнені по пояс запорожці великими квачами смолили чайки. Трохи далі в затоці серед густого очерету, працював гурт досвідчених запорожців під проводом кошового.

Тут творилося щось незвичайне: майстри перебудовували чайки, влаштовували в них подвійне дно і робили в ньому стулки. Зверху чердак також закривали, а отвори на весла затикували шкірою. Над чердаком знімалася рура, крізь яку надходило повітря.

Під дном насипали піску. Під тягарем піску човен ховався під водою. Коли ж стулки відкривали, пісок висипався в воду, човен ставав легший і впливав на поверхню.

Коли всі готування до походу були закінчені, запорожці помолитись у Січовій церкві до святого Покрову Пречистої Диви і, посідавши в чайки, рушили Дніпром до Чорного моря. До лиману доплили без пригод, але в лимані великі хвилі почали гойдати човни.

Використовуючи лагідну липневу погоду, кошовий вирішив, замість довгої та небезпечної плавби повз Кавказьке узбережжя, переплисти Чорне море впоперек і дістатися до Синопу. З чайки, на якій перебував кошовий, передано наказ:

-Виплисти у відкрите море і прямувати просто на південь!

Запорозька флотилія виплила в море. Було видно тільки небо і безкрає темне плесо води, в якому серед ночі ніби десь глибоко-глибоко гойдалися зорі.

По довгій плавбі козацька флотилія під заслоною темної ночі наблизилась до узбережжя Малої Азії. З чайки кошового дано наказ:

-Зупинитись!

Рівночасно наказано залогам підводних човнів поволі й обережно підсуватись до берега.

x x x

Коротка ніч кінчалась. Густий молочний туман оповив шпилі мінаретів, пристань Синопу і море.

Місто ще спало і навколо панувала тиша. Сонний турецький вартовий з зусиллям вдивлявся в туман, але не міг нічого добачити на морі. Було спокійно, тільки якісь колоди плавали сторчма,

то поринаючи, то виринаючи з води...

-Диво!... Що це може бути?— думав вартовий. -Може засурмити на тривогу? Ні, ніякої небезпеки немає. За фальшиву тривогу мене не тільки засміють, а й покарають.

Тим часом колоди, погойдуючись на хвилях, поволі наближались до фортеці з високою вежею й грубими мурами. Раптом вартовий здригнувся. Став протирати очі: чи це йому сниться? Ось з води виринули якісь дивні подовгасті скрині. В одну мить розкрилися їх стулки, і переляканий вартовий побачив запорожців.

-Напад!— несамовито заверещав він і намірився бігти, але не встиг ступити й кроку, як чийсь міцні руки схопили його за горло.

Запорожці-підводники кинулися до брами, розброїли варту і вдерлися до фортеці. Рівночасно частина запорожців знайшла льох, в якому перебували під замком невільники з України й інших земель.

Заскочені зненацька, турки не чинили спротиву і здавалися в полон. Трохи довше тривала боротьба на галерах. Турецькі залози запекло відбивалися від запорожців. Козаки, підпливши з моря на чайках, мов ті мурашки, обліпили кораблі й голіруч, без драбин, видряпувались на чердаки. По кількох годинах завзятої боротьби козаки перебили залогу й визволили бранців, що закуті в кайдани, довгими рядами сиділи при веслах.

Забравши з собою визволених бранців та завантаживши здобутим добром турецькі галери, переможці посідали в чайки. Запорозька фльотилія залишила місто і виплила у відкрите море, на північ, в Україну.

ПРИМІТКА: Описана в цьому оповіданні подія є історичною правдою. В 1600-му році запорожці задумали захопити турецьке місто Синоп, де в старшій нужді працювали українські бранці. Щоб здобути фортецю, запорожці вдалися до хитрощів: побудували /мабуть, перші в світі/ підводні човни і в них непомітно підкралися до ворожої пристані.

/П. Шкурат - "Веселка"/.

8. МАЙСТРУВАННЯ /20 хв./: Гармати.

З приготованого матеріялу. Кожний рій виконує одну. Можна робити так: з великої колоди відрізати з кінця два кружки на колеса. Колеса прибити на кінці короткого та сильного патика, який служитиме за вісь. До осі по середині й під прямим кутом до неї прикріпити тонку, коротку колоду. Це - дуло. Розкладають гармати на приготованих місцях на Січі.

9. ЗАКРИТТЯ /5 хв./:

Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!"

ЗАВВАГА: Як буде час, упродовж зайнять можна проводити дальшу розбудову Січі, хоча на це нема призначеного окремого часу в програмі.

ЗАЙНЯТТЯ Ч. 3: СХОДИНИ

ТЕМА: Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний.

ВИРЯД: Матеріал на шаблі.

1. ВІСКРИТТЯ /5 хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!"
"Джури - Готуйсь!" Перевірення присутності.

2. ГРА /10 хв./: "Козак і татарин" /див.: Зайняття ч. 2/.

3. РОЗПОВІДЬ /20 хв./: "Сагайдачний у школі в Острозі".

Місто Острог було славне на цілу Україну. Тут жив найбільший український вельможа, князь Василь Константин Острозький, воєвода київський і головний оборонець Української Православної Церкви. Він не жалував нічого, щоб його резиденція була добре забезпечена.

Над річкою Горинем, серед лісисто-багнистої околиці, на скелі стояв сильний замок із двома високими вежами. Цей замок, крім підземних льохів, мав два поверхи, а його околювали сильні мури з чотирма баштами.

Від головних замкових воріт вела вниз замкова вулиця, а по обидвох її боках стояли великі муровані будинки, в яких приміщувалися друкарня, школа, академія й бурса. Звідси починався ринок старого міста, який являв собою чотирикутник, забудований домами, в яких містилися крамниці й жили купці.

Ціле місто було бведене муром із чотирма ворітьми, над якими височили високі башти, озброєні воєнними знаряддями. Зараз за старим містом, через греблю, стояло нове місто - Застав"є. Тут були дві церкви - Воскресіння і св. Онуфрія. У цьому місті жили татари, яких поселив князь.

х х х

Однієї днини, перед полуднем, із далеких Кульчич з-під Самбора приїхали до Острога два учні - Марко Жмайло-Кульчицький і Петро Конашевич-Сагайдачний, - прислані сюди перемиським владиком Стецьком Бридинським.

Міщанин, до якого вони заїхали, сказав старому Жмайлові, який привіз хлопців, про те, що перед обідом він мусить іти до замку, бо під вечір зачинять ворота і тоді до нього не буде ніякого доступу.

-Такий тут порядок,- заявив міщанин. -До того ще князь вибирається завтра до Дубна, а не знати, коли поверне.

Жмайло і хлопці зараз же переодяглись у крашу одержу й вибралися до замку. Дорогу показував синок міщанина. Вони перейшли греблю, ринок і замкову вулицю аж до замкових воріт. Тут мусили показати письмо самбірського старости і лист владики до князя. Тоді гайдук повів їх до замку.

Міркуючи по зовнішньому вигляді замку, могло здаватися, що в його середині Бог зна як пишно та багато, а тим часом там була простота. Жмайлові не хотілося вірити, щоб той багатий князь, про якого розказували дива, міг жити в такій невибагливій просто-

ті.

Вийшовши по східцях на перший поверх, вони опинилися у великих сінях. Гайдук ішов попереду них і завів їх до світлиці, де жив князь. Жмайло думав, що тут побачить усе в золоті. Куди пак!

Під стіною вузенька лежанка, вкрита ведмежою шкірою, довкруги стін дерев'яні лави, кілька стільців, накритий опонами стіл, а біля нього крісло з поруччями, вкрите чорним сап'яном. У куті стояла велика кафлева піч із комином, в якій горів огонь. На головній стіні було кілька ікон, а під ними шабля. Ось і все.

Наші кульчичани мусіли на князя трохи чекати. Він саме вернув із замкової церкви і тепер обідав. Аж ось відчинилися двері й увійшов князь. Побачивши його, кульчичани не знали, що мають робити. Їм здавалося, що вони бачать святого.

Князь Василь Констанин Острозький був високого росту, плечистий, із довгою сивою бородою. Мав на собі суконний кафтан, обшитий довкола хутром. Привітавшись із прибулими, він сів у своє крісло з поруччями і почав читати листа.

-Це ті два хлопці, про яких пише владика?

-Так, ваша княжа милосте. Ми з-під Самбора,- відповів увічливо старий Жмайло.

-Ви шляхта?- запитав князь.

-Так, ваша княжа милосте,- підтвердив Жмайло й пояснив: -це мій братанич Марко Жмайло-Кульчицький, а це наш приймак - сирота Петро Конашевич.

-Це гарно. Владика мені добре знайомий. Якщо він поручає мені цих хлопців, то гаразд. Я їх приймаю і в школу, і в бурсу. Побачимо, чи їм час в академію, а чи лише у вищу школу. А ти найстарший із роду Жмайлів?

-Ні, ваша милосте. Я - внук. Ще живе голова роду, дідусь Грицько.

-Та ж ти сам уже в літах,- сказав князь, -а в тебе ще й дідусь є? Я знав шляхтичів Жмайлів між козаками.

-Це, либонь, із нашого роду. Інших Жмайлів немає. Мої два стрийки на Запоріжжі були та там і голови поклали.

-Ну, гаразд. Підете, хлопці, в школу, та й до бурси вас приймуть. Зараз вас туди поведуть. А ти лишайся в Острозі,- звернувся князь до старого Жмайла, -поки завгодно, відпочинь. Розкажеш мені про вашу сторону. А як у вас із вашою церквою?

-Лихо, ваша милосте. Та наша шляхта держиться своєї церкви міцно.

-А школи у вас є?

-Хіба що церковні школи. Правда, є вищі школи, єзуїтські, але ми туди дітей не посилаємо, щоб не покидали свого народу.

Задумався князь, а далі й каже:

-Ось тобі трохи грошей на церковну школу в Самборі. Та, поки прийдеш додому, не говори про це нікому. Захочай добре, щоб часом у дорозі тебе не ограбували й не убили.

Князь плеснув у долоні. Ввійшов слуга й уклонився.

-Поведеш цих хлопців до бурси й представиш ректорові. Нехай їх перепитає й осудить, де їм учитися. З Богом!

Кульчичани вклонилися князеві. Молоді хлопці поцілували його в руку, а старий Жмайло подякував за даток, і всі вийшли за слугою. Вони зійшли вниз, перейшли замкове подвір'я і браму, а потім опинилися на замковій вулиці, де було багато народу. Дійшовши

до великого будинку, біля якого кишіло від молоді, мов у муравлищі, задержалися. Слуга повів їх прямо до ректора.

х х х

Ректор, людина висока й худа, сидів за столом над книжкою. Вислухавши уважно княжого наказу, переданого слугою, він покликав дидака /вчителя/, який розпочав іспит. Хлопцям тремтіли голови, бо вони ще не бачили такого великого вчителя. Ректор слухав якийсь час, а далі й каже:

-Досить. Взяти їх в академію. Вони добре підготовані, а при тому хлопці розумні, дадуть собі раду.

Потім ректор покликав диякона і звелів одвести хлопців до бурси та примістити їх там.

Бурса стояла зараз при школі, а до неї йшлося через невеличке подвір'я. Диякон записав хлопців у реєстр і повів їх у велику кімнату. Там вказав їм ліжка й столи, де вони мають спати та сидіти.

Для хлопців усе це було новиною. Таких великих кімнат вони не бачили зроду. Серединою стояли ліжка в два ряди, головами до себе, а попід стінами були довгі ослони /лавки/. Такі самі ослони знаходилися і біля довгих столів. Стіни білі. На головній із них висів портрет князя, а над ним ікона з розп'яттям.

У цій кімнаті було багато молодців. Вони сиділи на ослонах при столах і вчилися вголос. Водячи хлопців по бурсі, диякон розпитував обидвох хлопців про різні речі, а при цьому все пояснював. Подібних кімнат тут було більше, а в кожній із них повно школярів-бурсаків різного віку. Були між ними такі, що вже й вуса мали.

Потім повів їх на бурсацький город, який простягався до самого муру. Там була площа для шкільних ігрищ, далі грядки з яриною, а під муром овочевий сад. Спілі яблука, грушки та сливи аж за очі хапали й примушували хлопців ковтати слинку.

Диякон пояснював, що в городі все обробляють самі бурсаки, й усі плоди призначені для них. Котрий краше коло всього ходить, того в додатку князь милостиво нагороджує. Самому, під карою, не вільно нічого брати.

Площа перед городом була заповнена хлопцями різного віку й росту. Вони вигадували різні ігри й творили такий галас, що від нього гуло довкола, наче у вулицю. Наші хлопці приглядалися до всього, але не мали сміливості долучитися до гурту. Завваживши це, диякон прикликав одного бурсака і наказав йому:

-Візьми нових товаришів до гурту, нехай гуляють із вами.

Бурсак подивився з цікавістю на новичків у синіх капотах та й каже:

-Ідіть до гурту й приставайте, де вам любо. Покажіть, що вмiєте!

-Ми вмiємо стріляти з лука й битися на шаблі.

-Лук у нас є, але шаблі тільки дерев'яні, бо залізних у бурсі не можна вживати.

Тоді повів обидвох хлопців у другий кінець площі. Там стояв гурт бурсаків, що по черзі стріляли з лука в дошку, на якій вуглем був намальований татарин.

-Дайте, друзі, цим козакам лука, хай покажуть, що вмiють.

Бурсаки розступилися, оглядаючи новоприбулих з усіх боків.

-А стріли в них є?- запитав один із бурсаків.

-Гостям треба позичити,- обізвався диякон. -Коли матимуть свої, віддадуть.

Петрові зараз же подали лук і стріли. Він попробував силу тятиви, зважив у руці стрілу і зміряв очима віддаль.

-Воно трохи заблизько,- сказав Петро й відступив назад. -А куди стріляти?

-Хіба не бачиш на дошці татарина?

-Питаю - куди? В лице, в груди чи в ноги?

-Стріляй, куди хочеш, щоб лише потрапив.

-Він багато говорить!- обіззався хтось із гурту.

-Чванько!- вигукнув другий.

-Стріляй!- наказав третій.

Петрові зробилося досадно. Він почервонів, але не відзивався. Мовчки зайняв поставу, натягнув тятиву й, прицілившись, пустив стрілу. Вона фукнула в повітрі й потрапила татарині в самий ніс.

-А-а-а!...- загомонів гурт. Усі збіглися до дошки.

-Вдалося, як сліпій курці просо,- жартуючи, промовив бурсак, який між товариством уважався за найкращого лучника.

-Якщо так, то попробуємо ще раз,- спокійно відіззався Петро.

-Дивіться добре, стрілятиму в чоло.

Цим разом стріла попала в саме чоло, вище ока.

-Стріляю ще раз. Тепер кажіть, куди стріляти!

-Ціляй в ухо!

-Нехай буде в ухо,- сказав Петро й потрапив утретє.

Хлопці не могли надивуватися, а Петро від цього розохотився.

-Це не штука потрапити в ціль, яка стоїть на місці і не рухається. А ось, дивіться!

Він вказав на ворону, що саме в цю мить пролітала над городом. Потім швидко приклався і пустив стрілу. Ворона, прошита нею, затріпотіла крилами й упала на площу.

-Не мені з тобою міряться,- сказав бурсак. -Тепер ти першун!

Цим Петро здобув собі серед бурсаків симпатію.

-А покажи, що ти вмієш?- звернувся дякон до Марка.

-Я вмію орудувати шаблею.

-Давайте, хлопці, шаблі!- наказав дякон.

Принесли шаблі. Дві дубові. До двобою став бурсак, дещо вищий ростом від Марка.

-Так не можна,- промовив дякон, -хай стане рівний силою і ростом.

-Мені однаково,- байдужно сказав Марко, -хай стає і цей.

А тоді скинув свою капоту й засукав рукави.

Почався двобій. Хлопці то підбігали один до одного, то відскакували ще перед тим, як ударялися шаблі. Спочатку Марко тільки оборонявся, ніби боявся, і це підбадьорувало противника, який натискав на нього чимраз гостріше. Зненацька Марко скочив уперед, і шаблі сплелися одна з другою. Потім він почав крутити шаблею так швидко, що противник ніяк не міг звільнити своєї шаблі. Це тривало дуже коротко, а тоді Марко зігнув руку й вибив противникові шаблю з такою силою, що вона відлетіла далеко вбік. На знак перемоги він ударив його по голові, але зробив це дуже легко, тільки доторкнувся до неї шаблею.

-Оце козак!- закричав цілий гурт.

Присутні так захопилися двобоєм, що не помітили як до гурту підійшло два чоловіки. Один із них - високий, худий священник, другий - гарний, ще молодий козак у червоному кунтуші, підпереза-

ному шовковим поясом. Спостерігаючи хлопців, він із вдовolenням підсміхався, підкручував свої вуса і щось тихо священникові говорив.

Після закінчення двобою, коли хлопці, червоні, мов буряки, важко відсапували, козак приступив до гурту. Він пригорнув до себе Петра і Марка, ще й поцілував обидвох.

-Здорові, пенове-товариство! Ось молодці! Хай мене татари живого в сметані з'їдять, коли я помиляюся, що обидва вони будуть славними запорожцями. Я - перший гармаш в Україні, ти будеш першим лучником,- сказав до Петра, -а в твоїй шаблі сам чорт сидить,- звернувся до Марка. -Хто тебе навчив так битися?

-Мій прадід Грицько Жмайло,- відповів Марко, обтираючи мокре від поту чоло.

Козак удруге поцілував хлопців, а священник почав їх благословляти:

-Хай Всевишній благословить вас, щоб ви славно билися за нашу віру й батьківщину!

Чоловіками, які підійшли до гурту, були Наливайки: о. Дем'ян, духовник князя Василя, і його брат Северин Наливайко.

В цій хвилині непомітно підійшов і сам князь. Він часто любив заходити в школу й відвідувати бурсу. Побачивши його, всі з пошаною розступилися.

-Місце! Його милість іде!

-То це ці хлопці з-під Самбора? Як бачу, ти, Жмайле, добрий рубака! Ану, спробуй зі мною,- сказав князь і взяв у руку шаблю.

-Не смію,- відказав Марко.

-Нічого соромитися. Це лицарське діло. Ти напевно мірявся зі своїм прадідом, а він же старший від мене.

Марко стояв, мов укопаний і щось важив-думав, не зводячи очей із князя.

-Марку,- обізвався о. Дем'ян, -коли його милість наказує, треба слухати.

Марко стояв. Буцімто примірювався, а далі виступив наперед і поклав свою шаблю князеві до ніг.

-Ні, я таки не посмію підняти руку на князя!

-Це дуже гарно, що ти шануєш сиву голову,- ласкаво-поважно промовив князь. Потім узяв хлопця за голову і поцілував у чоло.

-А що вміє твій фоварити?

Тут уже бурсаки не дали прийти Маркові до слова. Одним наперед другого заговорили:

-О, Петро славно з лука стріляє!

-Ворону на лету вбив!

-Татарина аж тричі в голову поцілів!

Хтось підніс князеві вбиту ворону, і він, дивлячись на неї, подивлявся зручність Петра. Потім підійшов до частоколу, де в голові татарина стирчали стріли. Пробував виїняти їх, але вони зломалися. Залізо так глибоко вп'ялося в дошку, що там і залишилося.

-Добре стріляєш, хлопче!- звернувся князь до Петра. -Ти й справжнього татарина вбив би на смерть. Якщо ви й до книжки такі вдатні, -промовив до обидвох, -то буде з вас потіха. А куди призначив їх отець-ректор?

-В академію,- відповів дякон.

Старий Жмайло, чуючи те все, дивився на своїх хлопців і ма-

до не плакав із радості, що вони таку честь собі здобули!

Пізніше обидва хлопці стали славними козаками. Петро Конашевич Сагайдачний - це один із найвидатніших козацьких гетьманів.
 | /Андрій Чайківський - "Юні Друзі"

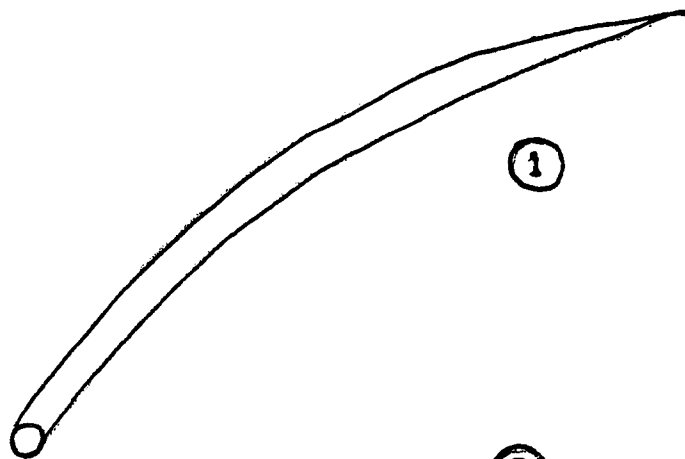
4. ПІСНЯ /10 хв./: "Гей, на горі там женці жнуть". /Ноти: див. "Новацький співаник"/.

Гей, на горі, там женці жнуть,
 А попід горою, долом-долиною козаки йдуть.
 Попереду Дорошенко
 Веде своє військо, військо запорозьке хорошенько.
 А позаду Сагайдачний,
 Що проміняв жінку на тютюн та ляльку, необачний!

5. ГРА /10 хв./: "Петре, де ти?"

Грачі творять круг держачись за руки, лицем до середини. Двох із них з добре заслоненими очима ходять по крузі. Один з них - Петро, а другий - його товариш. Товариш шукає Петра й кличе: "ПЕТРЕ, ДЕ ТИ?" Діставши відповідь: "Я ТУТ!" спішить у напрямі голосу. Але Петро, відозвавшись, міняє місце, щоб змити товариша. Тоді товариш питається знову. Якщо один одного зловить, стають у круг, а гру продовжують два наступні новачки. У великому крузі треба визначити на одного товариша двох Петрів. Ті, що творять круг повинні заховуватись як найспокійніше, щоб Петро і його товариш могли використати для себе навіть шелест кроків. Як ловці підходять за близько до круга, то новачки кличуть: "ОБЕРЕЖНО!" Якщо є мало грачів, тоді замість круга можна шнурком загородити площу гри.

6. МАЙСТРУВАННЯ /25 хв./: Козацька шабля.

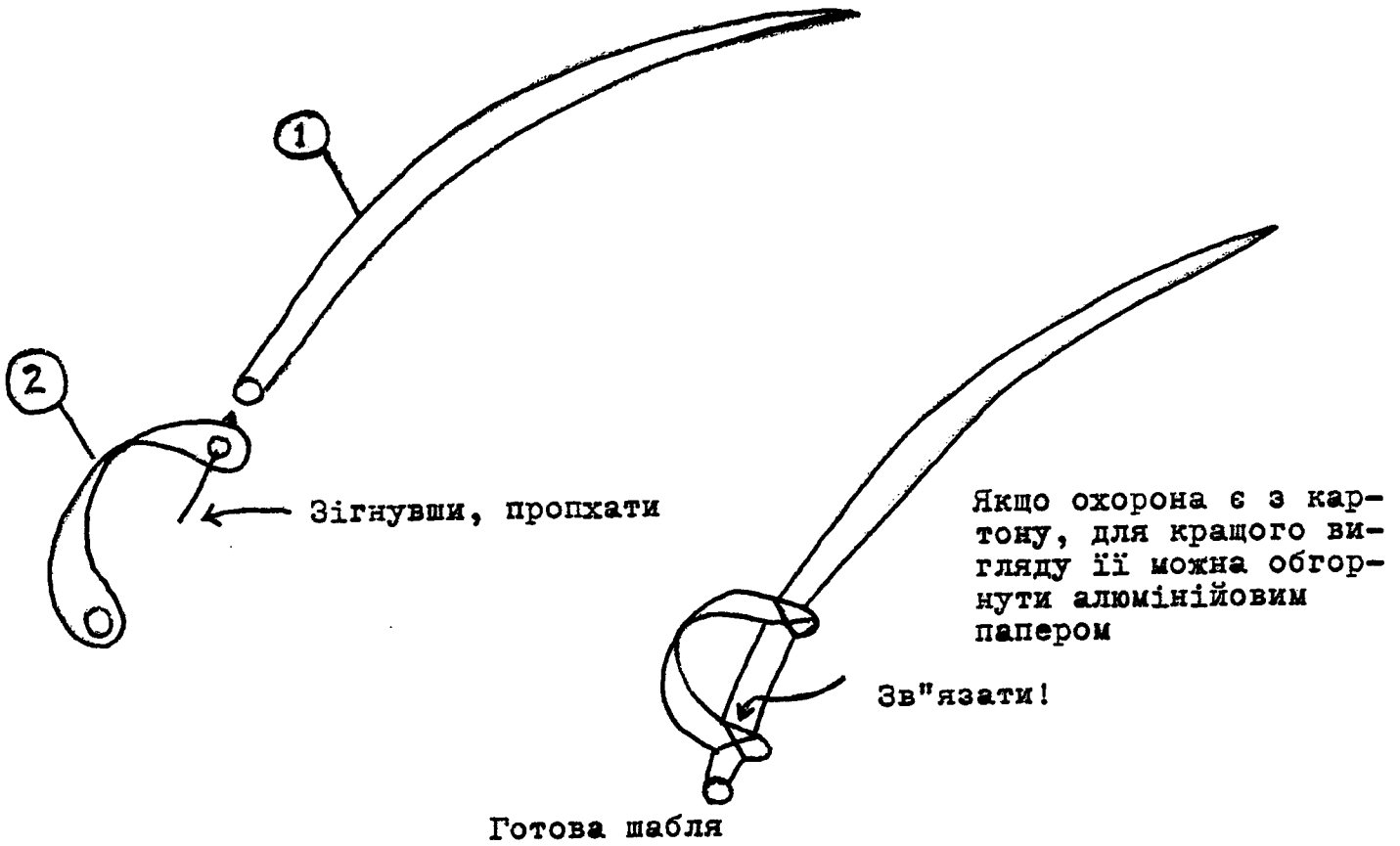
①

Лезо шаблі з вигнутого й загостреного прута

②

Охорона для руки з картону або іншого матеріялу

Пасочок з двома дірками

Якщо охорона є з картону, для кращого вигляду її можна обгорнути алюмінійовим папером

7. ГРА /10 хв./: "Сміливо вперед" /див.: Зайняття ч. 2/.

8. ЗАКРИТТЯ /5 хв./:

Збірка в крузі. "Пугу-пугу!" - "Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!"

З А Й Н Я Т Т Я Ч. 4: С Х О Д И Н И

ТЕМА: Богдан Хмельницький – великий полководець і організатор.

ВИРЯД: Матеріал на прапори /малиновий фільц, рисунки гербів українських земель/.

1. ВІДКРИТТЯ /5хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі. "Пугу-пугу! – Козак з Лугу!"
"Джури – Готуйсь!" Перевірення присутності.

2. ГРА /10 хв./: "Вартовий" /див.: Зайняття ч. 1/.

3. РОЗПОВІДЬ /15 хв./: "Богом Даний".

Площа перед Софійським собором була схожа на муравлище. Тут було повно різного народу. Стояли з хрестами, в повітрі ма-
яли хоругви. Гомін гучних голосів перекочувався від краю до краю –
аж до Золотих Воріт.

Перед чавунною брамою храму стояли розмальовані сани. На
їхніх козлах сидів вусатий велетень-козак. Він, як і більшість
тут присутніх людей, був одягнений у баранячий кожух. Видихаючи
клуби пари, козак сіпав шовкові червоні віжки, бо коні борзо туп-
цювали між гнутими голобнями. Гребучи копитами сніг, вони рвали-
ся з місця.

–Стій, стій!– грубим голосом бубонів дід-козак.

Довкола саней тісною стіною стояли люди. В цю мить сюди про-
тиснувся одягнений у козушок хлопчина. У нього з-під шапки виби-
лось пасмо білого, як льон, волосся і закрутилося на чолі комою.
Він глянув на діда синіми очима і радісно гукнув:

–Дідусю Онисій!

Козак кинув на хлопчину гострий погляд з-під кошлатих брів
і, пізнавши сина однорукого рибалки з Дніпра, сказав:

–Це ти, Тарасе?! Як маєшся? А де батько? Ач, як ти вирядив-
ся. Агі, тобі січневі морози не дошкулять. Ану, йди сюди, небо-
раче!

Тарас спритно стрибнув на козли.

–Ви, дідусю, теж їдете гетьмана нашого зустрічати!

–Так! Бачиш, он увесь Київ піде нашого батька гетьмана стрі-
чати!

–Я теж. І татко там десь з ковалем Оверком...

Дід Онисій хотів був щось відповісти хлопцеві, та тут враз
затих гомін, люди низько схилили простоволосі голови. На ганок
собору під руку з київським митрополитом Сильвестром Косовим ви-
йшов сивий ерусалимський патріярх Паісій. Повільною ходою вони
зійшли камінними сходами вниз і, благословлячи святим хрестом,
пройшли між лавами людей.

Дід Онисій зістрибнув з козел, а Тарас спритно зліз з саней
і, підійшовши до патріярха, поцілував хрест.

–Рости здоровий і сильний козак,– сказав митрополит.

Патріярх і митрополит були одягнені в ризи, розшиті сріблом
і золотом. На головах їх блищали оздоблені дорогим камінням мит-
ри. Патріярх і митрополит наблизились до саней Онисія і сіли на

на застелене хутрами сидіння.

Сіявся білий сніжок, мов лебединий пух. Онисій звівся на ноги і, стримуючи коней, сів на козли. Сани рушили, зарипіли ковані залізом полози. І тоді ж увесь народ посунув слідком за патріярхом.

В натовпі, що сунув з хрестами, іконами та хоругвами в бік волинського шляху, Тарас здивав свого батька Трясила, який ішов попліч широкогрудого коваля Оверка. Рибак Трясило і коваль – старі друзі, запорозькі козаки. Тарасів батько стратив руку в боях під Жовтими Водами і повернувся додому рибалити. Оверко кував мечі. Вони – старі запорожці, ішли в густих гомінких юрбах козаків, міщан, старців, спудеїв, професорів. Тут же спішили колодії, боднарі, теслі, ткачі, шапкарі, кравці, мулярі, пекарі, малярі, дроворуби... Тут були чоловіки, жінки, діти. Весь Київ вийшов з домів і поспішав назустріч своєму гетьманові.

Тарас, тримаючи татка за руку, ішов, розглядався і прислухався.

– Богдан ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ звільнив і спас наш український народ, – з пошаною говорив коваль, а його очі горіли вогниками завзятости.

Тарасів батько підтакував та вичисляв – згадував перемоги гетьмана під Ховтими Водами, Корсунем, Пилявцями, Львовом і Замістям. Аж до Замостя відігнав Богдан Хмельницький польську шляхту, яка нищила українські міста і села, а народ замучувала.

– Віддячився Хмельницький з козаками за народні кривди, – захоплено говорив Тарасів батько. Гордість бриніла в його голосі і блищала в очах. Він розгладив свої довгі вуси...

Похід зближався до волинського шляху, що ген-ген біг у степ. Коваль Оверко та рибак, а з ними і Тарас, протиснулися крізь густий натовп наперед, ближче до саней діда Онисія.

І тут всі спинилися і дивились у степ. Там, на волинському шляху, з'явиться Богдан Хмельницький зі своїми козаками.

Зі степу віяв холодний вітер. Розвівав хоругви і вони лопотіли в повітрі, як соколіні крила. Нетерпеливість людей зростала з кожною хвилиною.

І раптом в перших лавах, що стояли далеко за містом, почувся вигук і рознісся луною по всьому натовпу:

– Ідуть, ідуть!

Коваль і рибак насторожилися і дивилися в далечінь. Тарас сіпав батька за рукав:

– Тату, і я хочу побачити!

Трясило взяв свого сінка здоровою лівицею і висадив його собі на плече. І тепер Тарас побачив довкруги себе море голів. Чулись співи і веселий гомін. В цю мить здалека докотилась луна козацьких пострілів і в жилах киян віджила козацька гаряча кров. Чоловіки підкидали шапки вгору, а жінки зняли з голів хустки і махали ними.

– Ось, ось! Батьку! – кричав хтось на все горло.

Тарас побачив у далині вершників.

– Ото спереду на білому коні наш гетьман! – гукнув коваль Оверко.

В повітрі понісся гучний багатоголосий оклик:

– Сла-а-а-ва!

Гетьман на знак привіту підняв руку з булавою. Він їхав попереду свого славного козацького війська. Був одягнений у розши-

тий жупан, застібнутий на грудях густими гудзиками. А на голові його була шапка, обшита котиковим кожушком із струсовими перами. На його плечах розвивалась чорна кирея.

Довкруги гетьмана на баских юнях їхали козацькі старшини, а далі їхали полки козацькі, кінні, піхота, ватаги повстанців. В їх сильних руках - мушкети, списи, шаблі при боках, луки зі стрілами. А далеко-далеко за ними сунули гармати, валки возів зі здобиччю, йшли стада худоби...

По шеститижневій марші з-під Замостя воїни Хмельницького зближались до Києва.

Люди зірвались з місця і побігли назустріч гетьманові. Загнали літаври, засурмили сурмачі. З'явилися козаки з бунчуками. Десь вдарили струни бандур і полилася хвальна пісня аж ген-ген у білий степ.

А гетьман у хвилях пісень попереду своїх вірних, готових на смерть за волю козаків, їхав і піднятою догори булавою вітав свій український народ, той народ, сином якого він був.

Сивий патріарх Паїсій і митрополит Косів з духовенством з хлібом-сіллю на вишитому рушнику, підійшли до гетьмана. Він помітив це і, натягнувши шовкові поводи, зістрибнув з коня на замерзлу тверду землю.

І тоді люди, що обступили шлях, з криками захоплення почали кидати під ноги гетьманові свої шапки і хустки. А він, герой, по шапках і хустках ішов, мов по дивному килимі.

-Слава переможцеві!

-Батько, батько наш!- кричали люди.

-Батьку Богдане!- гукали козаки.

Коваль і рибак з Тарасом протиснулись до гетьмана. Він помітив їх і пізнав.

-Здорові були, запорожці!- гукнув він до них, а побачивши біля Трясила малого Тараса, вхопив його на руки і поцілував у чоло.

Потім гетьман по встеленій шапками та хустками дорозі зблизився до Патріарха Паїсія і митрополита Косова. Під крики радості народу, під сальви козацьких пострілів гетьман прийняв хліб і сіль, схилив голову і поцілував хрест в білих, мов мармур, руках патріарха.

-Пресвітлий господарю!- звернувся до Богдана Хмельницького патріарх Паїсій. -Слава і честь твоя у віках не змеркне. Істинно, Бог з тобою! Бог наставив тебе на визволення сеї благословенної країни і сього вбираного Богом народу, наставив тебе на визволення від кормиги вражої. Князю України! Веди свій достойний у Бога народ від одної перемоги до другої, владай ним і скарбами землі на щастя народу і його радість. Бог з тобою, князю!

Народ підхопив це благословення бурхливими криками. До гетьмана підійшов білоголовий старий вчений. Він потис йому руку і хотів щось говорити. Богдан Хмельницький підняв булаву. Всі затихли. Старий учений почав привітну мову від імені Київської Академії:

-Тебе вітає весь український народ. Ти став Мойсеєм, спасителем і освободителем народу українського з неволі важкої, Ти - Богом даний - тому то і Богданом названий...

Останні слова старого вченого підхопив знову народ і з краю в край залунали оклики:

-Богом даний, Богом даний!

Цей багатоголосий гомін перекочувався з краю в край нестримно, мов хвиля морська.

Під ці вигуки патріярх Паісій узяв за руку великого гетьмана і посадив у свої сани по праву руку від себе.

Сидячи поруч з патріярхом, Богдан Хмельницький в оточенні свого народу і козаків в"їхав у свій рідний святий золотoverхий Київ. Знечев"я задзвонили в усі дзвони, вдарили з гармат, а з долішнього міста відповідали їм стріли міської артилерії...

Слідом за саньми діда Онисія вели на шовкових поводах гетьманового коня, йшли кияни, а серед них коваль Оверко і рибак Трасило та козацький син, малий завзятий Тарас.

/Григорій Стеценко - "Євшан-Зілля

4. ГРА /10 хв./: "Сліпі вартові".

Два новаци сидять прив"язані шнурками до дерев. Інші поділені на дві групи, творять сторожів і напасників. Вартові стоять біля в"язнів і мають зав"язані очі, а напасники відходять поза визначену лінію у віддалі 10 кроків. Завданням напасників є підійти якнайтихіше, розв"язати в"язнів і звільнити їх. Коли вартовий діткне напасника, цей останній мусить вернутися поза лінію і починати від початку. За звільненого полоненого дається 10 точок, за кожного діткненого напасника 2 точки. Важливим є зберігати цілковиту тишу.

5. НАЗВИ ПОЛКІВ /5 хв./: Прочитати, як Хмельницький поділив Україну на полки:

Богдан Хмельницький поділив цілу Україну на полки. Полків було сімнадцять; 1. чигиринський, 2. черкаський, 3. Корсунський, 4. канівський, 5. білоцерківський, 6. паволоцький, 7. уманський, 8. кальницький або винницький, 9. браславський, 10. київський, 11. чернігівський, 12. ніжинський, 13. прилуцький, 14. переяславський, 15. кропивенський, 16. миргородський, 17. полтавський. Старшим полку був полковник, при ньому була полкова старшина: полковий писар, обозний, осаул, суддя, хорунжий. Полк ділився на сотні. На чолі сотні стояв сотник, при ньому був сотенний писар, осаул і хорунжий. В містечках і селах були отамани.

Українські уряди завели всюди лад і порядок. Заборонено нищити без потреби панські двори і будинки, рубати ліси, нищити худобу. Всякі засоби поживи з шляхетських маєтностей треба було відвозити до козацького табору. Гармати, що були по замках і дворах, рушниці, шаблі і всяку зброю забирали також до війська. Гетьман дозволив кожному записуватися до війська. Але хто раз вступив до війська, мав слухати військових прав і робити це, що йому наказано. Неслухняних і своєвільних карали тяжкими карами. За менші провини для сорому приковували до гармати, за всякі злочини військові судді засуджували на смерть. Ці розумні розпорядження гетьмана прийшли всім до вподоби; кожен охоче виконував, що йому наказано. В короткому часі у всій Україні настав спокій. Селяни господарили спокійно по своїх полях, міщани вели ремесла і торгівлю, козаки й новобранці вправлялися у військовому ділі. Всі славили Богдана і звали його Батьком народу. З усіх сторін лунала пісня: "Ой, немає лучче та немає краще, як у нас на Україні!..."

Надати роєм назви полків.

6. ГРА /5 хв./: "Верхом"

Всі стають у круг двійками. Праві є кіньми, ліві їздцями. Їздці сідають коням на плечі і їдуть кругом. Обійшовши, або оббігши три рази довкруги, стають коні їздцями, а їздці кіньми. При уставці слід уважати, щоби два новаци, які творять пару, були приблизно однакові ростом і вагою.

7. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Карий кінь Морозенка".

Діялося це за козаччини. Лісовою доріжкою, недалеко города Збаража їхали два вершники. Обличчя в них потомлені, одяга запорошена, коні попрілі. Знати було: довго в дорозі без відпочинку.

-Десь уже ясновельможний дійшов із військом до Збаража!- відізвався старший козак, підкручуючи вуса.

-Хіба ж би, полковнику, міг гетьман тихо сидіти, побачивши те польське військо, що його ми оглядали здалека? А від Збаража було б сюди вистріли чути,- відказав другий, молодесенький ще зовсім хлопець у козацькій одежі.

-Може й добре гадаєш, Максиме,- відказав старший, -а може ясновельможний жде на ті листи, що йому везу. Вельми важливі, бо аж передані з Франції. А тут, як його доїдеш до козацького обозу, коли польські гузари тобі з одного боку, а з другого непрохідні болота.

Карий кінь, що на ньому їхав старший їздець, полковник Морозенко, порскнув дивно і наставив вуха.

-Полковнику!- тихо відізвався джура Максим -гляньте, як ваш кінь насторожився!

-Ет, тобі вдома сидіти та кашу їсти- махнув рукою полковник, -кінь порскає, бо гаряче, а вуха насторожує, бо це ж ліс і звіру тут немало.

І справді, щось зашелестіло й Морозенко вхопився за шаблю. Стріляти тут годі, бо польський табір недалеко. Та це був, мабуть сполошений звір, бо опісля знов запанувала святкова тиша літнього пополудня в лісі.

Ліс почав рідшати і вершники почули далекий гомін польського табору. Прив'язали коней до дерев і самі поповзли до краю лісу. Їх очам показалася велична картина: від заходу стояло польське військо, наче чорна хмара. Вершники виблискуючи зброєю і багатим убранням, були подібні до блискавки у нічній темряві. Від численної кінноти здіймалась курява до хмар.

На схід під лісом видніли частини козацького війська. Решту з-перед очей подорожніх заховав ліс. Від козацького війська відділювало їх трясовиння. Його перейти було небезпечно, не лиш тому, що в ньому можна було втопитися, але й тому, що кожний рух на ньому був надто помітний для польського війська.

-Заждемо до ночі,- сказав тих Морозенко і озирнувшись кругом, поповз тихо до коня, а за ним і Максим.

-Ну, їх синому, це останнє перед дорогою,- сказав полковник, подаючи Максимові жменю черешень. Вечоріло. В лісі скоро стало темно. Десь озвався сич. З болот підносилася мряка.

-Пора!- сказав Морозенко. Взяли коней за поводи й поволі виходили з лісу.

-Попробуємо об'їхати трясовиння, бери праворуч!

Сіли на коней.

-Максима,- промовив Морозенко, -якби що трапилося, то листи до ясновельможного в Карого під сідлом.

-Що вам на думку приходить? Хай Бог милує!- шептав злякано Максим. Коні почали грузнути, болото рідшало, тут і там вискакували блудні вогники. Нагло Карий упав і хлюпіт болота видався дивно голосний. Щось дзенькнуло від польського табору: стежа почувала непроханих їздців.

-Пливи, Карий, пливи!- шепнув полковник, сам стоячи на купині й розглядаючись за Максимом. Сива мряка оповила болото і чути було лиш важке дихання коня. Морозенко вже доскочив по купинах твердої землі, допоміг Карому виповзти з болота. Та лиш сів на коня, щоб скорше добратися до козаків, як засвистіли кулі й одна ранила його в плече. Кінь, стомлений боротьбою з болотом, упав. Морозенко зліз, погладив Карого й тихо сказав:

-Біжи чидуж до козаків!

Кінь звільнений від їздця помчав у напрямі лісу. За ним свистіли кулі, висрілені за звуком навмання в мряку. Ніхто не знав, що це біжить лиш кінь.

Тим часом Морозенко, завинувши подертою сорочкою рану, скрадався тихо лісом.

Щось зашелестіло і з кущів почув голос Максима:

-Це я, полковнику! А де ваш кінь?

-Пустив до ясновельможного, - він щасливо добіжить. Під сідлом же листи!

-А мій кінь втопився,- зі смутком промовив Максим. -Та що це з вами?

Тепер лиш завважив, що полковник без рукава і ліва рука вище ліктя перев'язана.

-Ранили, кляті, та щоб лиш Карий добіг. Без мене йому легше...

Тим часом Карий добігав лісу. Козацька стежа почувала тупіт і кілька козаків миттю оточило коня.

-Тьху!- весело гукнув один. -А це що за мара: кінь без вершника!

-Гарна штучка, араб!- сказав другий. -Та бач, якась нечиста сила його болотом обмазала.

До козаків наблизився старшина, уважно приглянувся коневі та упряжі і промовив: -Та це Морозенків кінь, хлопці! А ось і на сідлі кров. Ану, погляньте, може де поранений полковник лежить, а коня ведіть до ясновельможного.

У лісі, на поляні палахкотів невеликий вогник перед шатром гетьмана.

-А це що?- крикнув старий козак, що сидів з ломакою біля вогню. -Та це ж Мороза кінь!

На цей крик вийшов із шатра гетьман і глянувши на коня, сказав:

-Обшукайте його, хлопці, добре, бо коли це Мороза кінь, то він недаром пустив його до нас, гинучи сам.

-Під сідлом щось зашите у полотно,- сказав старий козак і передав гетьманові. Гетьман мовчки пішов у шатро і при каганці розглядав важливі листи, що мандрували аж з Франції, та що по них вислав був Морозенка до Львова. Листи прийшли і кінь їх приніс, та відсутність Морозенка наповнила серце Богдана Хмельниць-

кого тривогою.

-Невже ж загинув Мороз?

Та на поляні почувся гамір і коли гетьман вийшов, побачив, як козаки вели під боки живого Станіслава Мрозовицького - Мороза, а Максим ніс його кріс і шаблю.

-А я думав, що твоя кіннота вже осиротіла, і як виграти їй завтрішній бій? - крикнув гетьман.

Другого дня полковник Морозенко, хоч поранений, вів свою кінноту в наступ на поляків.

/Текля Бук - "Готуйсь"/

8. МАЙСТРУВАННЯ /25 хв./: Прапори для полків.

З малинового фільці вирізати клини з підставою 12 інчів /30 см/ і висотою 30 інчів /75 см/. Наліпити заздалегідь приготовані герби відповідних українських земель.

9. ЗАКРИТТЯ /5 хв./:

Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - "Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!"

ДУМА ПРО КАЛИНУ*

*В яким селі на Україні нема калини!
Весела хата, красна дієжина,
Коли у дворі калина.
Вона пам'ятає першу людину.
Вона дала їй сопілку
І побажила, як зраділа людина,
Коли заспівала першу пісню.
Може, тому калина зосталась назавжди
Такою вродливою.
Ми любимо її з дитинства.
Вона виростає над нами,
Як продовження наше...
Калинова сопілка, біленька цівка.
Клади на уста — заспіває,
Серце розкриє.
І погуєш правду про себе і друзів своїх.
Червоні кетяги, ніби червоні мальви.
Ще день, ще два,
Червоні риби попливуть з гілляжок,
Виповнять сад
І хату, вулицю, село і цілий світ.
А восени, коли на дереві нема ягід,
Стоїть калина, мов з порожніми долонями.
І лиш тоді я багу, яка вона стара.*

Олесь Лупій

* Один із віршів, поміщених у книжці «Червона Калина» Г. Гордієнка.

З А Й Н Я Т Т Я Ч. 5: П Р О Г У Л Я Н К А

ТЕМА: Іван Виговський – освічена й метка людина. Конотоп.

ВИРЯД: Перекуска, аптечка.

1. ВІДКРИТТЯ /15 хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі. "Пугу-пугу! – Козак з Лугу!"
"Джури – Готуйсь!" Перевірка присутності, виряду й черевиків.

2. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Великий подвиг малого Михайлика".

Було це за часів гетьмана козацької України Івана Виговського. Ішла війна з Московщиною.

Вже два дні облягали великі московські армії під проводом воєводи Трубецького Конотіп. З валів і мурів міста безупинно тріщали гаківниці, гриміли самопали, ревли гармати. Це боролися завзято козаки, міщани, навіть жінки й діти. Усі знали, яка доля їх жде, коли вороги здобудуть місто: виріжуть мешканців, пограбують церкви, спалять доми як це робили скрізь по Україні. А оборонцям сил не ставало. В городі не було ані харчів, ані стрілен. Малі хлопці увихалися по валах та вулицях, збираючи ворожі кулі, що густо падали на місто. Збирали їх, очищали від землі, мастили оливою й відносили своїм гармашам. За хвилину ці кулі зі свистом вилітали з козацьких гармат і сіяли спустошення в ворожому таборі. Найбільше куль збирав малий Михайлик. Всюди було його повно. Де лише не впало вороже стрільно, туди вже біг Михайлик.

Але й найбільші зусилля оборонців не могли врятувати міста. Ще день-два, і стане воно руїною. Оборонців тримала ще тільки надія на відсіч, якої вони кожного дня сподівалися від гетьмана Івана Виговського.

Москалі готувалися вже до рішального наступу. Безупину били з гармат у вали і мурів, щоб зробити виломи і ними вдертися до міста. Найбільше шкоди робила величезна московська гармата, що раз-у-раз дихала вогнем, висилаючи на город свої важенні кулі. Ця гармата викликала найбільше журби в полковника Григора Гуляницького, що керував обороною міста.

х х х

Була горобина ніч. Темно, хоч око виколи. Пальба втихла. Оборонці лягли відпочити, лише сторожа ходила по валах. Така сама тиша залягла московський табір. Тільки вартові перегукувались час від часу. Москалі, певні перемоги, відпочивали перед головним наступом на місто.

У таку глуху ніч чиясь маленька постать незаметно зсунулася по валі в сторону ворожого табору. Це був Михайлик, який постановив знищити важку гармату. В руці у нього були довгий льонт, губка і кресало, під пахвою мішок із стрільним порохом. Аби лише Бог дав прокрастися шасливо у заплілля ворожого табору, де стояла гармата.

Хильцем біжить Михайлик. Витріщає очі, щоб щось побачити. Нараз чує чийсь кроки. Це, мабуть, вартовий. Михайлик притьмом лягає на землю, здержує віддих. Ще трохи, і вартовий був би наступив на Михайлика! Але пощастило. За хвилину хлопець біжить

знову. Повзе між наметами, прокрадається далі. Вже перейшов останній ряд шатер, минув сторожу. Ось недалеко гармата. Стоїть собі безпечно, далеко в запіллі. Біля неї твердо спить вартовий. Аж хропе. Обережно-тихцем підсувається Михайлик до гармати і береться за діло. Руки дрижать. Ох, треба скоро робити, бо як прийде зміна сторожі, то все пропало! Михайлик запхав у люфу мішок з порохом, заткав щільно отвір клоччям, витяг довгий льонт і черкнув кресалом об кремій, щоб іскра запалила губку. За хвилину маленький вогник спалахнув низько при землі і побіг льонтом догори. Михайлик щосили в ногах пустився бігти геть від гармати. Відбігши, приліг за невеликий горбок... В тій хвилині сліпучий блиск освітив увесь московський табір, страшний гук потряс землею й повітрям. Заметушилися в обозі, почувлися крики й біганина. Михайлик спостерігав все зі свого сховища.

х х х

Та Михайлик знав, що він не може довго скриватися. Москалі втихомиряться, очуняють з першого переполюху й стануть шукати, хто спричинив вибух і розрив гармати. А тоді пощади йому не буде.

Треба подумати, як вернутися в город.

Нараз із мурів і валів міста розляглися звук сурем, тупіт сотень коней, стрілянина з мушкетів, гаківниць і бойові оклики "слава!" Михайлик мало не підскочив і не крикнув на радощах. Він врятований! Це залога Конотопу побачила заколот у московському таборі й зробила випад.

Козаки вдерлися всередину табору, рубали ворогів шаблями, кололи списами, топтали кінями, стріляли з пістолів і рушниць. Михайлик побачив, що якийсь молодий козак женеться зі списом за бородатим москвинном, що втікав скільки сили в ногах. Михайлик побіг навпроти козака. Пізнав його — це Семен Зарубаний.

—Семен!— закричав хлопчина на все горло. —Це я, Михайлик, рятуй мене!

Козак здивувався, почувши знайомий голос у запіллі московського табору. Він покинув здоганяти москаля і стягнув коня поводками.

—А ти що тут робиш?— гукнув він, пізнавши Михайлика.

—Я розірвав московську гармату— відповів Михайлик.

—Ти!?!— здивувався козак.

Та не було часу на розмову. Козацькі сурми сурмили вже на відступ. Москалі спам'яталися й почали натискати на козаків з усіх боків. Семен схопив Михайлика на сідло, вдарив коня острогами і вихром помчався за козаками. А вже був найвищий час, бо кулі густо свистали над головами, і московські солдати намагалися забігти козакам дорогу до міста.

х х х

Подвиг Михайлика дав змогу полковникові Гуляницькому продовжати оборону Конотопу ще на кілька днів. За той час гетьман Іван Виговський зі своєю армією несподівано наскочив на московський табір і в завзятому дводенному бою розгромив московські армії. Майже тридцять тисяч солдатів лягли головами, решта, разом з воєводами, попались у козацький полон. Цього дня не тільки Конотоп, але й уся Україна святкувала велику й славу перемогу над своїм відвічним ворогом. Святкував цю перемогу й Михайлик, що своїм вчинком допоміг розгромити наїзника.

Від самого полковника Гуляницького отримав прилюдну похвалу

й нагороду - вороного козацького коня з кульбакою й поводями.
/В. Барагура - "Веселка"/

3. ПІСНЯ /5 хв./: "У похід" /якщо новаци не знають, почати науку пісні. Ноти - див.: "Новацький співаник"/.

Тра-ра, тра-ра, тра-ра	Тра-ра, тра-ра, тра-ра
В похід пора, пора:	В похід пора, пора:
Вже труби затрубіли	Вже пісню заспівали
І в барабани били!	І в ряд всі поставали!
Тра-ра, тра-ра, тра-ра,	Тра-ра, тар-ра, тра-ра,
В похід пора, пора!	В похід пора, пора!

Тра-ра, тра-ра, тра-ра
В похід пора, пора:
Ми силу розвинемо
І духа піднесемо!
Тра-ра, тра-ра, тра-ра,
В похід пора, пора!

4. МАРШ /20 хв./:

Зі співом - "Гей, там на горі Січ іде" /див.: зайняття ч. 1/ і
"Гей, на горі там женці жнуть" /див.: зайняття ч. 3/.

5. МАЛИЙ ВІДПОЧИНОК /10 хв./:

Перевірка черевиків. Пояснення чогось цікавого з природи, залежно від довкілля /на пр.: на деревах мох росте з північної сторони - козаки мусять уміти орієнтуватися в терені/.

6. МАРШ /25 хв./:

За знаками мандрівника.

7. МАЛИЙ ВІДПОЧИНОК /10 хв./:

На місці великої гри, що zarazом буде й місцем великого відпочинку. Сказати новакам, що це місце називається Конотоп. Зложити виряд. Дати пояснення великої гри. Поділити на групи: козаків і москалів. Пояснити, що під Конотопом таборують москалі. Козаки мають вдертися до табору.

8. ВЕЛИКА ГРА /60 хв./: "Вдертися до табору".

Терен гри має бути порослий старим негустим лісом. Грачі творять дві групи: москалів і козаків. Москалі зазначають шнурком, або папером простір табору, проміром не менше 5 ярдів /метрів/, залежно від кількості грачів. Довкола табору проміром 10 ярдів /метрів/ простягається оборонна полоса, поза якою уставляються москалі. Козаки відходять так далеко, щоб їх не було видно і тоді починають атакувати табір з ціллю дістатися до середини. Поза оборонною смугою козаків не можна зловити, коли дотикаються дерева, натомість з хвилиною коли вони вступлять на оборонну смугу дерева не творять для них більше способу оборони. Тому козаки повинні дотикатися весь час дерев і старатися перебігти оборонну смугу якнайшвидше. Москалі можуть вбігати на оборонну полосу лише доганяючи козака і мусять негайно знов її залишити. Зловлений грач відходить до збірного пункту. Кожний козак, якому вдалося дістатись до табору, здобуває один пункт, і тому напасники виграють, коли їх більше, як половина, вдерлося до табору.

9. ВЕЛИКИЙ ВІДПОЧИНОК /75 хв./:

а/ Перевірка присутності.

б/ Перекуска.

в/ Пояснити, що козаки почитали Матір Божу - Покрову, - чому і як.

г/ Пісня: "Гей на горі там жінці жнуть" /див.: зайняття ч. 3/- докінчення.

Ой, вернися Сагайдачний
Візьми свою жінку, віддай тютюн, люльку-
Необачний!

Мені з жінкою не возиться,
А тютюн та люлька козаку в поході
Пригодиться!

Гей, хто в лісі, озовися!
Та викрешем вогню, та закурим люльку,-
Не журися!

г/ Гра: "Вартовий" /див.: зайняття ч. 1/.

д/ Гра: "Верхом" /див.: зайняття ч. 4/.

е/ Гра: "Шептані накази".

Новаки в лаві. Виховник шепоче накази. Новаки виконують.

є/ Гра: "Козак і татарин" /дві.: зайняття ч. 2/.

ж/ Упорядкування площі.

з/ Перевірка присутності.

и/ Пісня: "Час додому, час" /ноти - див.: "Новацький співаник"/

Час додому, час,
Зорі кличуть нас,
Кличуть нас вечірні зорі,-
Заспіваймо ж в дружнім хорі:
Час додому, час,
Зорі кличуть нас!

Час додому, час
Пташки кличуть нас,
Кличуть пташки нас до хати,-
З ними рано й нам би встати!
Час додому, час,
Пташки кличуть нас!

Тра-ра-ра-ра!

10. ПОВОРОТ /40 хв./:

Один братчик відходить так далеко, щоб його не було видно й кличе: "Пугу-пугу!" Новаки йдуть, щоб найти його. Він віддаляється шораз дальше, аж усі вернуться до табору.

11. ЗАКРИТТЯ /5 хв./:

Збірка в крузі. Перевірка присутності. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу! "Джурн - Готуйсь!"

З А Й Н Я Т Т Я Ч. 6: З М А Г

ТЕМА: Петро Дорошенко - "Сонце руїни" - здібний полководець.

ВИРЯД: Декілька плоских каменів /приготовити в терені/, патички на будівлю церковці, хустки на очі, козацькі клейноди, точкувальні картки.

1. ВІДКРИТТЯ /5 хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!"
"Джури - Готуйсь!" Перевірка присутності.

2. ПІСНЯ /10 хв./: "На Україні дзвонять дзвони".

На Україні дзвонять дзвони,	Виряджала мати сина,
Щоб сідлали хлопці коні,	Та й молилась Богу,-
Щоб шаблі-мічі гострили	Виряджала сестра брата
І в похід ся готовили.	В далеку дорогу.

3. РОЗПОВІДЬ /15 хв./: "Петро Дорошенко".

По Виговським гетьманом вибрано знов Юрія Хмельницького. Козаки думали, що син Богдана гетьмануватиме так само розумно, як батько, і настануть добрі часи на Україні. "Нехай буде тая слава, що Хмельницький знов гетьманом", казав народ. Але Хмельниченко не мав відваги стати проти Москви і почав годитися. Московини зараз взялися на хитрощі. Московські воеводи запросили його з табору до себе на другий бік Дніпра до Переяслава. Недосвідчений Хмельниченко повірив московській обітниці, що йому нічого не буде, і поїхав. Але московини вже не хотіли пустити його назад. Царські воеводи присилували його підписати нову умову, дуже некорисну для України. Московські війська мали зайняти шість найбільших городів України. Гетьманові заборонено розпоряджатися військом по своїй волі; він мав слухати наказів, які йому пришле цар. Такого лиха дожила Україна! Юрій Хмельницький по п'ятьох роках нещасного гетьманування зложив булаву. Потім ще раз він пробував стати гетьманом при допомозі турків, але його наміри покінчилися погано, бо турки його вбили.

На правобережній Україні спочатку був гетьманом Павло Тетеря, але він нічим добрим не прислужився Україні, бо у всіх слухав поляків. Він перший воював з Лівобережною Україною. Тоді козаки віддали гетьманську булаву Петрові Дорошенкові. Він був з прадіда козак. Його дід був гетьманом по Сагайдачному, батько був полковником за Хмельницького. Дорошенко був дуже добрим полководцем; де він стояв на чолі війська, там перемога була певна. Був він і добрим політиком, знав, з ким і як ввійти в союз і в який спосіб придбати Україні підмогу. Але найбільше любили його запорожці і весь народ за це, що він був чоловік незвичайно чесний, не мав на оці ніякої користи, а був готовий все майно своє, кров і життя віддати за Україну.

Дорошенко бачив, що Україна має двох найголовніших ворогів, Польщу і Москву. Московини все нищили Україну і хотіли запанувати над нею, поляки так само вважали українців своїми підданими й бажали їх покорити. Дорошенко шукав Україні іншого союзника і під-

дався під опіку турецького султана. Туреччина була тоді великою державою. До неї належали також різні християнські народи, угри, волохи, серби, греки. Турки мали багато війська і їх поміч могла дати Україні великі користі.

На зазив Дорошенка султан вислав велике військо проти Польщі і разом з гетьманом обляг Львів. Поляки були приневолені забрати військо з українських земель. Правобережна Україна стала самостійною державою в злуці з Туреччиною.

Те не довго удержалася приязнь з Турками. Турки були диким народом, вороже ставилися до всіх християн, не вміли пошанувати християнських звичаїв. По городах і селах ставили свої святині, навіть в Кам"янці Подільському одну церкву перемінили на мечет. Українців дуже боліли ці зневаги і простий народ став нарікати на гетьмана за його союз з турками.

Дорошенко утвердився на Правобережжі і змагав до цього, щоб під своєю булавою з"єднати всю Україну. Але не дала йому доконати цього Москва. Московський цар боявся, що як Дорошенко стане гетьманом всієї України, московському пануванню прийде кінець. Цар вислав великі війська і вони облягли Чигирин, гетьманську столицю. Але гетьман сильно укріпив давній замок Богдана Хмельницького і боронився з своїм вибраним полком. Кілька разів підходили москвини до наступу, але хоробрі Дорошенкові козаки відбивали їх і відганяли далеко. Довгий час тривала облога, - нарешті гетьманові не стало поживи й пороху і він мусів піддатися. Свої гетьманські відзнаки, булаву й бунчук, він відіслав лівобережному гетьманові, сам же поїхав до московського табору. Москвини відвезли його в Московщину й звідти він вже не вернувся.

/"Історія України"/

4. ЗМАГ /75 хв./:

Форма змагу - замкнений круг. Кожний впорядник бере один рій і відходить на свій пункт. На свисток змаг починається. Завдання на пунктах:

- а/ Пункт I. Юрій Хмельницький переходить Дніпро до Переяслава. На землі намалювати "ріку". Через неї уставити ряд плоских каменів /або відповідно позначити землю/, по яких кожний новак має перейти на другий бік. Камені класти так далеко один від одного, щоби новакам було досить важко перейти.
- б/ Пункт II. Козаки почитали Матір Божу - Покрову. Заспівай пісню в честь Пречистої Діви.
- в/ Пункт III. Дорошенко мусів ніччю переслати гетьманські клейноди з окруженого москалями Чигирина до лівобережного гетьмана. Перейди поміж двох вартових москалів /мають зав"язані очі/ й перенеси клейноди так, щоб вони не почувли.
- г/ Пункт IV. Турки ставили свої святині по українських городах. З патицків збудуй церквцю.

5. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Іван Богуславець".

У турецьким городі Козлові, у кам"яній вежі - темниці сімсот козаків-запорожців у важкій неволі карались. Був між ними і отаман козацький, Іван Богуславець. Дев"ять років вони у в"язниці перебували, Божого сонця не видали.

А десятого року, на сам християнський Великдень, рано-пораненьку прийшла до темниці Алкан-Пашова вдова, пані турецька. Ста-

ла вона Івана Богуславця, отамана козацького намовляти:

-Покинь, Іване, свою віру християнську, нашу віру турецьку прийми - будеш у нашому царстві панувати. За те я випущу твоїх козаків з неволі.

Став Іван Богуславець думати-гадати: чи послухати турецької ради, чи не послухати. Послухає - сімом сотням козаків вирватися з неволі допоможе. Не послухає - то і йому і його козакам до смерти в неволі пропадати, світу Божого, сонця ясного не видати...

Думає Іван Богуславець, гадає, великі сумніви в серці має:

-А що, як за зраду своїй землі й вірі предківській турки ммою гордувати будуть? Хоч і стану я турком, та все таки не справжнім, не родимим - все таки я для них перевертнем - перекинчиком залишуся...

Цілу ніч отаман козацький з своїми думками, з своїм сумлінням боровся. А вранці рукою махнув, до турецької пані Алкан-Пашевої пішов та й каже:

-Обіцяй, що не будуть мене турки християнською вірою дорікати, що не будуть мене перевертнем звати, то я твоєї ради послухаю, турком стану!..

Обіцяла Алкан-Пашова вдова нічим йому не дорікати, і Іван потурчився-побусурменився... Випустила туркена козаків-невольників з темниці, і поплили вони чайками до рідного краю.

Тільки Іван Богуславець у турецькій землі зостався, за турка переодягся, з турецькими вельможами на бенкетах гуляє. Очі сміються, а серце ніє, не дає йому спокою сумління християнське, козацька честь.

Минув день, другий, а третього дня Алкан-Пашова вдова свою обіцянку забула, стала разом з турецькими вельможами Івана Богуславця висмівати:

-Дивіться,- каже, -який він тепер красень! Це він так для розкоші, для багатства свою віру християнську на нашу турецьку проміняв!..

Схопився-заточився Іван Богуславець, мов би йому хто смертельною шаблею груди пронизав. Защеміло-запекло щось у серці. Запагло гнівом і образою серце козацьке. Ні, не віддасть він себе ворогам на наругу!

Біжить він до пристані, сідає в човен і посереду моря своїх товаришів, козаків здоганяє.

-Друзі-козаки, товариство чесне! Я серце своє зламав, сумління християнське в багні потоптав, у шати турецькі зодягнувся... Простіть мені!

-Отамане наш!- відповідають козаки. -Коли б не ти, була б нас Алкан-Пашова вдова з неволі не пустила. Ми знаємо твою муку - ти за нас посвятився. Прощаємо тобі!

-Але не розуміють того вельможі турецькі- каже Іван Богуславець. На сміх мене беруть, ідкою отрутою серце моє поять.

І сказали козаки отаманові своєму:

-Твій біль - наш біль, твоя образа - наша образа! Не дозволимо поганцям честь козацьку зневажати! Кажи, як тобі допомогти.

Підняв Іван затисненого кулака й показав туди, де за синіми хвилями, за пінистими гривами город Козлів під вечірнім сонцем півмісяцями золоченими над палатами-мінаретами виблискував.

Завернули запорожці свої чайки, темної ночі стали під город Козлів підпливати. Стали вони сонних турків набігати, шаблями

рубати, стали город вогнем - мечем воявати.

А потім Іван Богуславець вернувся на Січ Запорозьку із сімсот козаками та із скарбами великими. І славили козаки свого отамана:

-Іване Богуславче! Отамане запорозький! Десять літ ти в неволі побував і ні одного козака не втратив.

А співці-бандуристи про Івана Богуславця думу склали і в тій думі завжди Господа прохали: "Визволь, Господи, невольника із неволі на край веселий, между мир християнський!"

/Р. Завадович - "Юні Друзі"/

6. ПІСНЯ /10 хв./: "Гей, на горі там женці жнуть" /див.: зайняття ч. 4/.

7. ПРОГОЛОШЕННЯ ВИСЛІДУ ЗМАГУ /10 хв./:
На честь переможців - тричі "Слава!"

8. ЗАКРИТТЯ /5 хв./:
Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!"

КОЗАКИ

Козацька доба
не є зовсім чудна,
вона була дуже сумна,
хоч славні були гетьмани,
ті завзяті Івани
та додало слави багато,
що козаки бились завзято!

Ви в школі не читали,
чи мабуть позабували,
як москалі нападали
і як зрадно Січ зруйнували,
хоч козаки стали грудьми на скالی
у Січі Запорозькій на Дніпрі.

Ми їх славимо,
що ворогів вони відбивали,
Україну прославляли.

Новак Андрій Шука

ЗАЙНЯТТЯ Ч. 7: СХОДИНИ

ТЕМА: Друга війна з Московщиною, Брюховецький, Многогрішний.

ВИРЯД: Папір, олівці, ножі, матеріял на пістолі.

1. ВІДКРИТТЯ /5 хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!"
"Джури - Готуйсь!" Перевірка присутности.

2. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Друга війна з Московщиною".

В Лівобережній Україні був гетьманом Іван Брюховецький. За молодих літ він був слугою на дворі Богдана Хмельницького, потім поїхав на Запоріжжя, козакував там і на Січі став кошовим. Він був чоловік дотепний і вимовний, знав гарно промовляти і добре писати і вподобався козакам. Але найбільшу славу здобув собі через те, що нарікав на панів і на козацьку старшину і казав, що панування належить простому народові. Як прийшлося вибрати гетьмана, вся чернь козацька голосувала за ним. Всі думали, що він заведе найліпший лад на Україні.

Москвини помогли Брюховецькому стати гетьманом, бо сподівалися, що він буде вірний цареві і pomoже їм руйнувати Україну. Справді так і було. Брюховецький зараз згодився давати московським залогам на Україні хліб й усякі харчі. Він відступив цареві більшу часть грошей, що до того часу належали військовому скарбові. Він навіть просив царя, щоб на Україну прислали митрополита Москвина! Щоб приподобатися ще більше москвинам, він поїхав до Москви "побачити ясні очі государя" цебто поклонитися цареві. Це було велике пониження гетьманської влади, - до того часу ніодин гетьман не їздив до Москви. Там він знов робив Москвинам усякі вигоди і навіть згодився взяти москвинку за жінку.

Так гетьманував Брюховецький шість років. Але народ, заведений у своїх надіях, почав ремствувати і став підіймати бунти проти гетьмана і його союзників москвинів. Найбільше зворушило всіх те, що Москва зробила умову з Польщею в Андрусові, що відступить полякам Правобережну Україну з Києвом. І так по довгих боротьбах і повстаннях українці мали знов іти у польське ярмо.

Тоді гетьман скаменувся. Він побачив, до якої руїни Москва веде Україну. Почав він радитися з старшиною і разом постановили підняти повстання проти москвинів, вигнати їх з України і почати нове, гарніше правління. Народ охоче пристав до думок Брюховецького. По всіх городах почали бити московських воєвод, виганяли салдатів і нищили всякий слід московського панування. Тоді на Правобережжі був ще Дорошенко. Він прийшов помагати Брюховецькому проти москвинів. Але як обидва гетьмани зустрілися, кілька козаків, що ворогували на Брюховецького, кинулися на нього і вбили його на місці.

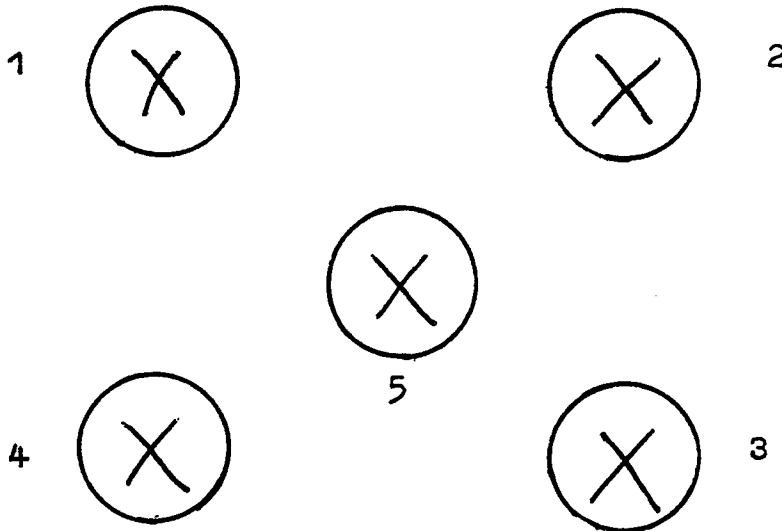
По Брюховецькім на Лівобережжі вибрано гетьманом Дам'яна Многогрішного. Він жадав від царя, щоб московські війська вийшли з України. Але Москва знов набрала сили і москвини лишилися в українських городах. Цар обіцяв, що ні в чому не мішатиметься в українські справи. Гетьман заходився пильно, щоб упорядкувати

Україну по недавній війні. Він установив компанійський полк; це була публічна сторожа, що мала пильнувати спокою і ловити тих, що робили безлад в державі. Тоді також заведено на Україні першу пошту. В означені дні відходили з головних городів післанці і перевозили листи в різні місця; по дорозі стояли приготовлені коні і через те почтар в скорому часі переїздив далекі дороги. Але гетьман нещасливо закінчив життя. Вороги Многогрішного обжалували його перед царем і цар приказав арештувати його і заслать на Сибір. Там гетьман умер по кількох роках.

/"Історія України"/

3. ГРА /10 хв./: "Поштар" /за гетьмана Многогрішного заведено в Україні першу пошту/.

Новачки уставляються п"ятками, як показано на рисунку. Кожен стас у колі, якого промір є один крок. Кола віддалені від себе на п"ять кроків. 1 - 4 новачки репрезентують міста України. Новач у середньому колі поштар, що зачинає гру розмовою: -ВЕЗУ ПОШТУ! -ЗВІДКИ? -З КИЄВА /для прикладу/. -КУДИ? -ДО ПОЛТАВИ! Тоді Київ і Полтава міняються місцями, а поштар старається зайняти одне з вільних місць. Коли це йому вдалося, прибирає собі якусь назву українського міста, а новач, що залишився без місця стає поштарем і зачинає гру на ново.

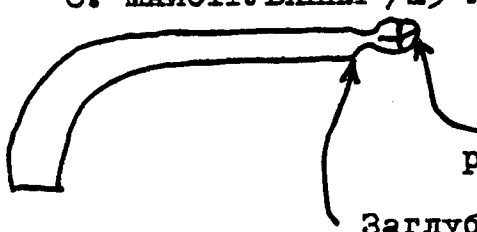

4. РИСУВАННЯ /15 хв./: "Перша пошта в Україні" /на підставі розповіді/.

5. ГРА /10 хв./: "Козак і татарин" /див.: зайняття ч. 2/.

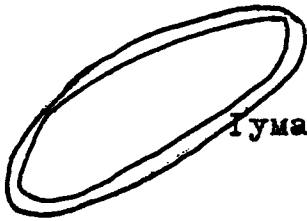
6. МАЙСТРУВАННЯ /25 хв./: Пістоль.

① Закривлений прут

Дуже важне, щоб короткий перетин був горизонтальний

Заглиблення, щоб прив'язати ниткою гуму.

②

Гума, що вистрілює набій

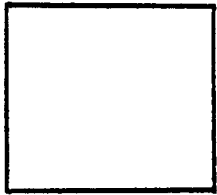
③

"Набій"

а/ Кусок паперу

б/ Скрутити

в/ Зігнути наполовину.

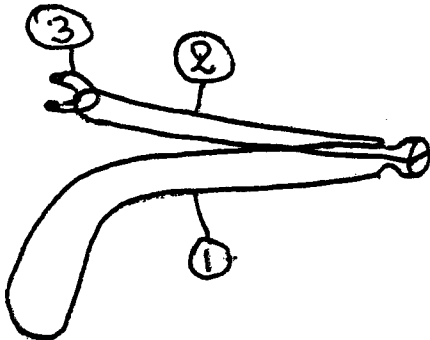
а

б

в

Готовий пістоль.

Пістоль готовий до стрілу.

Як стріляти?

Заложити набій /3/ на гуму /2/ і ціляючи натягати...

Потім раптово пустити.

7. СТРІЛЯННЯ З ПІСТОЛІВ /10 хв./:

На дереві, камені, чи деінде нарисувати щит. Кожний новак стріляє три рази з віддалі 10 кроків /можна змінити віддаль, залежно від успіхів у цілянні/. За кожний поціл дістає одну точку. Переможцям тричі: "Слава!"

8. ПІСНЯ /10 хв./: "На Україні дзвонять дзвони" /див.: зайняття ч. 6, - докінчення/.

Напувала вороного
Коника з криниці,-
Несла зброю золотую:
Шаблю і рушниці.

Їдь братіку на Україну,
Та не забавляйся,-
За чотири неділеньки
Додому вертайся!

Ой, рад би я, моя сестро
Ще ранше вернувся,-
Чогось кінь мій вороненький
В воротях спіткнувся!

9. ГРА /10 хв./: "Місто на букву" /нав'язати до пошти/.

Один із учасників гри підкидає м'яч. Цей, що піймав, повинен сказати назву міста України на умовлену перед тим букву. Хто своєчасно не скаже назви, виходить із гри. Хто залишиться останній - виграв.

10. ЗАКРИТТЯ /5 хв./:

Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!"

С. Левченко

КАЛИНА

*"Не сон-трава на могилі, вночі про-
цвітає, то дівчина, заручена, калину
саджає"*

Т. Шевченко

З усієї рістні-фльори в Україні, найбільше відомим, поширеним, улюбленим та оспіваним у поезіях і піснях — кущ калини, що її ботанічна назва *Viburnum Opulus*. Належить вона до родини жимолостевих — *Caryofolia-seae*. Невисока, приблизно на 5 метрів, дуже гілчата, з широким листям. У її гілках залюбки гніздяться полохливі соловейки, ховаючися від небажаних ворогів. Кора її буроватого кольору. Сушену кору використовують у медицині. В корінні й гілках є глюкозид, вібурнін і понад 6% смоли. Їстівні ягоди мають у собі вітамін "С". Весною калина цвіте білим цвітом. Її китиці, зібрані в щитковидні суцвіття, привертають увагу своєю красою в місяцях травні — липні, а починаючи з серпня до пізньої осені, червоні ягоди, калина з кісткою посередині, привертають увагу пташок, вони розносять-розсівають дозрілі ягоди, з яких виростають нові кущі молоді калини. Запах калини своєрідний, ніжний, на смак калина гіркувата, терпка. Плекали її в Україні майже при кожній українській хаті, на цвинтарях, а сама собі росла по гаях, ярах, схилах гір, лугах, чагарниках, підлісках, на берегах рік.

Наш геніальний поет Тарас Шевченко у вірші "Чого ти ходиш на могилу..." оспівав долю дівчини, яка вночі "...з калиною плаче-розмовляє..." В численних народніх піснях калина порівнюється з дівчиною:

"Чи я в лузі не калина була, чи я в батька не дитина була."

"Червона калина, листячко зелене, молода дівчино подожди на мене..."

"Ой мати, мати калиновий цвіт, зав'язали мені за нелюбом світ..."

Дівчина, даючи "гарбуза" хлопцеві співає: "я калину до долини, а калина вгору, останній раз, парубочку, з тобою говорю..."

А сільський красень хвалиться: "Калина-малина, над лугом стояла, над лугом стояла, від сонця зі'яла..."

Калина в народньому світогляді має яскраве, радісне, бадьоре, життєве значення.

Козак, вмираючи на чужині, просить посадити йому на могилі в головах калину: "Будуть пташки прилітати, калиноньку їсти, будуть мені приносити з України вісти".

Калина — це рослина чисто національного українського культу і тому дехто вбачає в ній символ самої радісно, соняшної України. Мабуть нема української людини, щоб не знала і не вміла співати пісні "Січових Стільців" "...Ой у лузі червона калина похилилася, чогось наша слава Україна зажурилася..."

Ця біла в цвітінні, а восени червонопліва красуня дала назву численним нашим селам: Калинівка (Рогатинський район, Івано-Франківської області, і також у Вінницькій обл.), Калинів (Самбірський район Львівська область), Калиновий Гай, Калиновий Яр, Калинова Балка, Калиновець і т. д., річкам: Калинів, Калинова. В пам'яті спливає гарне ім'я (дівоче) на Гуцульщині — Калина,

прізвища Калиник, Калиновський. Образ калини пишеться в творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки, Бориса Грінченка.

Туга за минулим, за рідною Україною, виявилася на чужині в продовжуванні культу червоної калини. І так "Братство Січових Стрільців" щорічно влаштовує баль "Червоної Калини". Хорові й танцювальні гуртки носять її назву. Книгарні, крамниці, кооперативи, культурні установи названо іменем калини. Нема більшого місця поселення українських скитальців, де не було б якоїсь установи з назвою "Калина". Калина символ української землі, в безмежній пісенно-поетичній творчості українського народу.

/"Жіночий Світ"/

ЗАЙНЯТТЯ Ч. 8: ВОГНИК

ТЕМА: Іван Мазепа.

ВИРЯД: Сірники.

1. ВІДКРИТТЯ /10 хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі при вогнику. Обряд: Козаки витягають шаблі вгору й кличуть тричі: "Волю добути, або вдома не бути!" "Пугу-пугу! - Козак з Лугу! "Джури - Готуйсь!" Сторожами визначається переможців у змагу /див.: зайняття ч. 6/. Під час запалювання вогника - новацька пісня.

2. РОЗПОВІДЬ /10 хв./: "Великий дух України".

-З вашого Івасика, вельможний пане, буде колись великий муж. Він розумний і до книжок охочий дуже,- говорив новий домашній учитель Семен Кульчицький до пана Степана Мазепа.

-Це мене дуже тішить,- відповів пан Степан. -Дай то Боже, щоб із нього були люди! Я, пане добродію, тес, не пожалую видатків на його освіту. Тільки не забувайте, пане Семене, що він і козак та й треба йому і лицарський "куншт" знати.

-І до цього не треба його заохочувати. Він уже тепер орудує шаблею, як запорожець,- хвалив малого Івасика вчитель.

-Ну, то й гарно!- відповів пан Степан.

Дім Мазепа був славний на всю Білоцерківщину, а то й далі і багатством і трудячістю, а ще більше замилюванням у науках. Пан Степан мав у себе чималу книгозбірню рукописних і друкованих книг навіть латинською та грецькою мовами. Радо у вільних хвилинах зачитувався в них. Тож не диво, що й малий Івась був охочий до книжок.

Івасеві щойно дванадцятий рік, а вже латинські книжки гладко читає і пише по-латині без помилок. Ось минулого року, на третій день Різдвяних свят, на св. Стефана, сам уложив з нагоди батькових іменин побажання по-латині, та ще й віршем.

Пильно вчився малий Івась. Батько не жалів витрат на синову освіту. Як скінчив він школи в краю, післав пан Степан сина за границю, щоб там завершив науку в славних високих школах. А як вернувся син із заграниці сказав йому пан Степан:

-Ще пошлю тебе в одну академію, Івасю, на Запоріжжя, на Січ!

Зрадив Івась: -Дякую вам, батечку! Я саме хотів вас про це просити.

І поїхав Івась на Січ. Та не пробув там і пів року, як вибухла війна народу українського під проводом гетьмана Богдана Хмельницького з поляками. Все Запоріжжя рушило з гетьманом визволяти Україну. Хоч молоденький ще був Іван Мазепа, але визначився не в одній битві. Звернув на нього увагу і сам пан гетьман.

По нещасливій битві під Берестечком велися переговори в Білій Церкві. і в домі Мазепів мав квартиру один член польського посольства. Він радив віддати сина на королівський двір. Степан радився у гетьмана, а гетьман Хмельницький на це:

-Пошли його, пане Степане, пошли! Він розумний і там багато навчиться, пізнає світ, досвіду набереться.

І так опинився Іван на королівському дворі Івана Казимира.

Та незабаром помер його батько, і молодий Мазепа вернувся в рідну хату. Часи були бурхливі. Йшли зміни за змінами. Ось Іван уже біля гетьмана Дорошенка, близько його довірений. Та трапилась невдача: послав Мазепу гетьман Дорошенко в посольстві до кримського хана. По дорозі переловили його козаки лівобічного гетьмана Самійловича. Сподобав собі Самійлович меткого і освіченого козака та й призначив його канцеляристом генеральної канцелярії.

Згодом Івана Мазепу вибрала старшинська рада гетьманом Лівобічної України. Задумався по виборі новий гетьман:

-Важкий уряд я взяв на свої плечі. Московські царі хочуть знищити Україну, її вольності, завести такий лад, як у Московщині, вільне козацтво замінити в царських холопів. Та нема тепер способу виступити проти нього, а нема тому, що нема згоди в народі, тому Україна роздерта на дві частини, і тому Московщина може тут робити, що їй подобається. Треба мені хитрувати, бути покищо вірним цареві, а тим часом зміцнювати свої сили.

Так і зробив. Зміцнював свою державу, влаштовував військо по-новітньому, заводив школи, будував церкви й монастирі. Перед царем виступав як вірний підданий. Ждав нагоди, коли можна буде виступити в обороні вольностей України.

Аж на старість діждався. Молодий шведський король Карло XII почав війну з царем Петром.

-Треба використати нагоду, - подумав старий гетьман. -Гей, коли б то всі українці стали одностайно зі мною! Виступив би я тоді явнo й вітверто. А так треба подождати, як поведеться шведом.

Старшини раз-у-раз йому дораджували: -Час уже нам з'єднатися зі шведами!

Та старий гетьман свою думу думає, а старшині каже: -Ще, панове старшино, годі!

Аж іде вістка: Карло йде в Україну!

-Це не добре! - думає гетьман. -Все моє військо тепер у Московщині. Заскоро йде Карло!

Та дарма, молодий запальний король не дався переконати. Потребував харчів для війська і паші для коней. Він говорив: -А де ж знайду харчі і паші, як не в багатій Україні?

Мусів гетьман перейти до шведів з невеликим військом. Добре, що хоч Запоріжжя під проводом кошового Костя Гордієнка-Головка стало по стороні гетьмана.

Підписано умову зі шведами: -"Україна по обидвох сторонах Дніпра з Військом Запорізьким і всім народом має бути вічними часами вільна від усякого чужого панування".

Та цар Петро рушив із усіма силами на Україну. Зрадою здобув Батурин, гетьманську столицю та й зруйнував її. А потім прийшла черга на Полтаву. Використавши велику кількісну перевагу, переміг Петро знеможені сили Карла й гетьмана Мазепи. Обидва втекли у Туреччину. Не видержав старий гетьман на чужині. Труди й журба звалили його в постіль. Надійшла смерть...

Лежить старий гетьман і думками по Україні булкає: -Україно, мати моя, чи повік уже пропадати тобі в неволі? Чи намарно пішло моє діло?

І бачить він, наче хтось стоїть біля нього. Пізнає - це його покійна немька Магдалина, дух її. Вона ніжно гладить синове лице й тихо-тихо шепоче:

-Ні, сину! Не намарно! Багато, багато горя доведеться зазна-

ти Україні. Довго, може цілі століття буде вона ще терпіти, та за ці муки не мине кара катів України. І прийде час, що вся Україна послухає твого заклику.

/А. Лотоцький - "Веселка"/

3. ПІСНЯ /10 хв./: "На Вкраїні дзвонять дзвони" /див.: зайняття чч. 6 і 7/.

4. ВІРШ /5 хв./: "Полтава".

Ой далеко там Полтава,
Ми й не в Україні, діти,
Але Гетьмановій славі
Поміж нами гомоніти!

Двісті п'ятдесят вже років-
Та живе Мазепи діло,
І за нього рівним кроком
Йдуть у бій повстанці сміло.

Того Гетьмана, що храми
Будував на славу Богу,
Що з козацькими полками
Йшов на ворога лихого.

І для нього ми вчимося
І зростаєм у чужині,
Щоб і нам ще довелось
Послужити Україні.

Що ті храми знищив ворог,
І що переміг він, лютий...
Та не вбити думки скоро:
Нам Мазепи не забути!

Знов Батурин збудувати,
Привернути давню славу,
І в історію вписати
Перемогою - Полтаву.

Геть прогнать на північ ката
І посіять волю в степу-
Оттуди нам прямувати
Поблагослови, Мазепо!

/Л. Х. - "Готуйсь"/

5. ПІСНЯ /5 хв./: "Гей там на горі Січ іде" /див.: зайняття ч. 1/.

6. ВІРШ /5 хв./: "Коротко про Мазепу".

Проминула Хмельниччина, над Вкраїною зависло горе,
Злюще військо московське розплилося по ній, як те море.
А нарід наш й наші козаки цю неволю страшну терпіли,
Без здібного проводиря повстання зробити не вміли.
І час недолі переходив з коротких місяців у роки,
А нарід наш ждав і терпів, чекав, аж доки,
Не прийшов він, наш гетьман преславний, якого всі дожидали,
Походив з Білоцерківщини, Мазепку його звали.
Був він людина умово прездібна, вмів військовес діло,
Хоч Москва сильніша, свої пляни війни робив він сміло.
Здобув довір'я царя, який йому вірив, хоч доносили
Про його тайну злуку з шведами всякі ворожі сили.
Як наспів час, щоб звершити діло, Мазепа й шведи бажали
Нарешті москалів прогнати, але Полтаву програли!
А гетьман Мазепа мусів тоді геть з України втікати
В Молдавію, де через смуток й тугу прийшлось умірати.
Хоч Мазепі не вдалось звільнити Вкраїну з руки москалів,
Ми знаємо, що це наше діло, нас, козацьких синів.

/Ліда Душенко - "Готуйсь"/

7. ПІСНЯ /10 хв./: "Гей на горі там жінці жнуть" /див.: зайняття

чч. 3 і 4/.

8. РОЗПОВІДЬ /15 хв./: "Шабля Мазепи".

У навечер"я Різдва Христового вифлєсмським шляхом манджали два паломники з України. Один із них, старий із довгою сивою бородою, в чернечій рясі й клобуку на голові, йшов потупивши голову та перебираючи чотки. Його друг, дебела людина середнього віку, з довгим козацьким вусом, в однострої старшини мазепинського, сердюцького полку, з шаблею при боці, теж ішов зажурено, потонувши в думках.

А думати було про що. Це ж діялося кілька літ після полтавської програної баталії і смерті козацького вождя, Їх Ясновельможности Пана Гетьмана Всієї України Івана Мазепи.

Монах - давно з України. Цей учений книжник з доручення славного гетьмана перебував у Сирії, в Алепо, де наглядав за друком Євангелії в арабській мові, уфундованої великим меценатом Мазепою.

Друг отця Василя, старшина прибічної гвардії, улюбленець гетьмана, по смерті рейментаря України в Бендерах, пішов на службу турецького хана Ахмеда і теж попав у Сирію. Тут зустрів свого шкільного учителя о. Василя і за його намовою покинув службу в невірних, у ворогів Христа.

Ось саме й ішли вони у Вифлєсм, щоб у навечер"я Різдва Христового змовити в Печері Народження молитву за нарід український, за спокій душі Великого Гетьмана та за краще майбутнє. Ішли в задумі, мовчки...

Вже стали підходити на стрімку Гору Злої Ради. Вже й на її вершині, звідкіля простягався чудовий краєвид. А шлях стрілою мчав до горбів пророка Іллі. Праворуч виструнчилися верхи Юдейських гір. Паломники прямували Рафаїмською Долиною.

Монах о. Василь закінчив молитву, глянув перед себе, вказав перстом і промовив: "Тут цар Давид двічі розбив філістимлян. Недаром же вона зветься "Долиною Велетнів"...

-Де ж та "Долина Велетнів" в Україні? Коли ж то наші нащадки поб"ють північних філістимлян? - задумано запитав старшина, ще більше нагнувшись від навісних дум.

Заяггла важка мовчанка.

Гнітючу мовчанку перебив монах. Вказуючи на придорожнє дерево, сказав: -Ось тут Пречиста Діва Марія відпочивала в тіні гілля, йдучи з Вифлєсму в Єрусалим.

Старшина не відповів нічого, і так в мовчанці дійшли вони до гробівця дружини патріярха Якова. Зо шляху видно було гору Давида, де колись був його дім, а попереду простягався на двох узгір"ях город Вифлєсм - Дім Хліба.

Містечко потопало в морі вогнів. Східне й західне узгір"я спадали в глибокі долини, що з трьох сторін оточили місто. При вході до міста паломникам впали в очі високі, оборонні мури монастиря, який містив у собі вифлєсмський храм і Печеру Народження. Ось наші паломники зупинилися перед маленькою фірточкою, і монах Василій постукав. Двері відкрились, і вони зникли в монастирському подвір"ї...

х х х

Козацький старшина хрестом лежав перед великою срібною зіркою з написом: "Тут від Діви Марії народився Ісус Христос". Шабля його - дар гетьмана Мазепи - лежала над ним на мармуровій плиті, де відправляємо Служби Божі.

Ярко жевріли свічі, миготіли вогники лямпад, а молитва лицаря протяжним зойком зривалася з уст і мчала у всесвіті аж перед престіл Всевишнього.

-Боже, справедливий Судде, прости нам безконечні провини наші! Спасителю, Ісусе Христе, спаси народ мій від важкого ярма московського! Врозуми тих, що не в один гуж тягнуть, що крамолу на моїй рідній землі сіють! Дай нам силу одностайно за праве діло стати...

-Пречиста Діво Маріє, Мати землі козачої, вимоли у Сина свого Пресвятого прощення мені і братам моїм за наші гріхи безконечні, а найпаче ж за службу ворогові!...

Палко, з болем і скорботою вилітали з уст прочанина слова молитви. Наколо була не порушена тиша, а з кутків виглядала самотність. Підземна крипта світила пусткою. А з уст старшини вдруге і втретє зривалися покірні, до болю одчайні слова - благання. І враз шабля злетіла з престолу, заграла звуком дзвінкої дамаської криці і - розламалася надвоє. З подиву на устах паломника на мить завмерли слова молитви, він звівся на коліна і підніс руки до неба. В ту ж мить над престолом засяла неземна ясність. У тій зелено-голубій неземній заграві з'явилася Мати Божа і ніжним, кращим за звуки бандури голосом прорекла: "Мій Син зглянется над народом українським, козаче. Та мусить бути покута за гріхи, за розбрат, за неповинно кров братню пролиту, за непідкорення рейментареві своєму!.. Пройдуть століття, заки в твоїй країні засяє сонце волі. До того часу не мечем, а словом правди і любови доведеться воювати кращим з вас. Творець зішле вам національних пророків. Бери ось цей ефес шаблі - хресне знам"я і їдь у нові заокеанські країни словом Божим воювати. Твій друг, отець Василій, щасливий. Він уже перед обличчям Всевишнього Творця. Візьми ось це лезо - другу частину шаблі і поклади в його домовину. Майбутній вождь України знайде обидві частини шаблі, одну на святій Землі в Вифлеємі, а другу за океаном, і тоді прийде світлий день Воскресіння Незалежної і Могутньої Української Держави!

З"ява Пречистої розплилася, і очарований старшина немов з просоння протирав очі, дивуючись тому, що чув і бачив... Розламана надвоє шабля підтверджувала, що це був не сон, а дійсність. Підніс він ефес шаблі, притулив до уст хресне знам"я і пішов готувати похорони свого друга о. Василя. Лезо, як звеліла Пречиста, заховав у його домовині, а ефес узяв із собою і зголосився до монастиря у Святій Землі. Там пройшов обіти і місіонарем виїхав у Новий Світ...

х х х

Минули від того часу роки - понад два з половиною століття проминуло. Україна кілька разів зривалася до змагу за незалежність, але не прийшов ще час Божого благословення. з"являлися Богом зіслані пророки нації і вогненними словами закликали до братньої любови, до боротьби за волю України. Минула й остання світова хуртовина - друга світова війна. Нашадок мазепинського старшини, гнаний лихою долею, забрів у Святу Землю і тут від одного старого монаха почув легенду про шаблю Мазепи. По довгих і важких розшуках знайшов могилу о. Василя і виїняв із домовини одну частину шаблі. Треба було знайти ще другу частину - з ефесом - і він подався у мандри у Новий Світ. Важка була подорож, але добрався таки він в Америку. Тут, у Новому Світі, став переглядати старовинні хроніки і записи. Шукав по архівах, бібліотеках і монасти-

рях. Нарешті пощастило йому знайти хроніку, писану його прапраредком. В ній було розказано, як то мазепинський старшина завербувався на службу французького регента Филипа II і як монах-місіонер поїхав із переселенцями за океан. Попав в Америку, в Луїзіяну. Тут згинув мучинечною смертю з рук індіан - як дописано рукою якогось іншого монаха - і похоронено його разом з ефесом шаблі в одному з тамошніх монастирів.

І подався юний нащадок мазепинського старшини в Луїзіяну, і ми віримо, що Господь допоможе йому знайти другу частину Мазепиної шаблі. Він знайде її, а тоді прийде передказана хвилинка і він вернеться на рідні землі в Україну, щоб повести народ до доробітки за державність та незалежність!...

9. ПОДЯКА ЗА ДОБРІ ВЧИНКИ /10 хв./

10. МОЛИТВА /Отче Наш, Богородице Діво, Новацька вечірня молитва/, ПЛАСТОВЕ НАДОБРАНІЧ /10хв./

З А Й Н Я Т Т Я Ч. 9: З М А Г

ТЕМА: Гетьманщина.

МЕТА: Перевірка знання.

ЧАС: 2 години.

ФОРМА ЗМАГУ: Замкнене коло. Вихідний пункт є рівночасно збірним пунктом. Між пунктами новаци йдуть за знаками мандрівника.

ВИРЯД: Папір до писання, олівці, образок Покрови, гетьманські клейноди, коверти.

1. ВІДКРИТТЯ:

Удар в барабани. Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!" Перевірка присутності.

2. ЗБІРНИЙ ПУНКТ:

Братчик випускає по двох новаків що 5 хвилин. Зайняття для тих, що чекають на свою чергу й тих, що вертаються зі змагу:

а/ Гра: "Петре, де ти" /див.: зайняття ч. 3/.

б/ Пісня: "Гей, на горі там женці жнуть" /див.: зайняття ч. 3/.

в/ Гра: "Подертый наказ". Доручення, що його новаци мають виконати, пишемо на картці, дремо картку на куски і даємо новацим, щоб відчитали. Можна перевести цю гру, як змагання між роями.

г/ Гра: "Сліпі вартові" /див.: зайняття ч. 4/.

д/ Гра: "Шептани накази" /див.: зайняття ч. 5/.

е/ Гра: "Поштар" /див.: зайняття ч. 7/.

є/ Гра: "Місто на букву" /див.: зайняття ч. 7/.

3. ПУНКТ I:

Стріляння з пістолі. Кожний новак стріляє три рази. За поціл одержує визначену кількість точок.

4. ПУНКТ II:

Назвати п'ять полків Хмельницького.

5. ПУНКТ III:

На пункті є образок Покрови. Зробити щось в честь Покрови /прибрати, збудувати капличку з патичків, заспівати пісню тощо/.

6. ПУНКТ IV:

Чигирин. Знайти клейноди, що їх заховав гетьманський післанець, коли його оточили москалі /клеюди на дереві, по можності в дуплі - треба їх знайти й віддати братчикові/.

7. ПУНКТ V:

Заадресувати листа до одного з гетьманів.

8. ПУНКТ VI:

Розказати про гетьмана Мазепу.

9. ЗАКРИТТЯ:

Збірка в крузі. "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!" "Джури - Готуйсь!"

З А Й Н Я Т Т Я Ч. 10: В О Г Н И К

ТЕМА: Гайдамащина. Гонта й Залізняк.

ВИРЯД: Сірники.

1. ВІДКРИТТЯ /10 хв./:

Удар в барабани. Збірка в крузі при вогнику. Обряд: наставляють шаблі в сторону вогника, кличуть тричі: "Нехай ворог гине!" "Пугу-пугу! - Козак з Лугу!" "Джури - Готуйся!" Проголошення вислідів змагу /зайняття ч. 9/. Сторожами вогника назначають переможців у змагу. Запалення вогника. Новацька пісня.

2. РОЗПОВІДЬ /15 хв./: "Про зруйнування Січі та повстання гайдамаків".

Коли цар Петро I. розбив під Полтавою війська гетьмана Мазепа і короля Швеції Карла XII., то потім відступив остаточно Україну правобіч Дніпра Польщі, а лівобічну Україну задержав при Росії. Великі пани, магнати, позаймали на правобічній Україні всі свої колишні посілості і почали наново заводити в них панщину. Настали знову тяжкі часи, так, як це було колись ще перед Хмельницьким.

В наслідок того на правобічній Україні почали гуртуватися невеликі відділи озброєних людей, які рівночасно зверталися за поміччю до запорожців, що мали ще тоді свою Січ. І запорожці ставали провідниками тих озброєних селянських відділів, які нападали звичайно на панські двори, а також на жидів, палили і нищили їх майно, а їх самих убивали або проганяли. Тих людей називали гайдамаками.

Максим Залізняк був старим, досвідченим запорозьким козаком, а Іван Гонта був сотником придворних козаків у польського магната Салезія Потоцького в Умані. Залізняк зібрав велику ватагу гайдамаків і підступив під Умань, щоб його здобути. Уманський староста, Салезій Потоцький, наказав Гонті виступити проти гайдамаків, однак Гонта зі своїми козаками одверто перейшов на сторону гайдамаків. Тоді гайдамаки здобули місто і вигубили багато панів, священників латинського обряду і жидів. Ця страшна подія відома в історії під назвою "уманської різні".

Здобувши Умань, гайдамаки вибрали Залізняка своїм гетьманом і задумали опанувати цілу правобічну Україну. І хто зна, чи не було би їм це вдалося, як би не вмішалася до цієї справи московська цариця Катерина II.

Московський уряд якийсь час спокійно приглядався виступам гайдамаків, а навіть вислав на Правобережжя своїх емісарів, щоб вони бунтували гайдамаків проти шляхти на Україні. Та коли побачив, що гайдамаки ростуть у силу, рішив їх знищити, бо боявся, що як вони заволодіють Правобережною Україною, то візьмуться виганяти й москалів з Лівобережної України. І тому, коли польський король Станислав Понятовський, по уманській битві, покликав Москву на допомогу, то зараз московські полки, під командою генерала Кречетнікова, рушили на гайдамаків. Боячись виступати у явній битві, взялися москалі на хитрощі й зраду.

Підступивши під Умань, де таборували гайдамаки, полковник

донських козаків, Гурієф, удавав приятеля гайдамаків і запросив Залізняка й Гонту до себе в гості. Вони прийшли, нічого не прочуваючи, а тоді Гурієф казав їх зловити й ув'язнити. Потім уже легко прийшлося розброїти гайдамаків, а розбросних поділили так: Тих, що були родом з лівого боку Дніпра, взяли москалі й позасилали на Сибір. Між цими опинився й Максим Залізник. А тих, що були з Правобережної України, москалі передали польському гетьманові Браніцкому, що стояв табором у Могилеві над Дністром. Доля гайдамаків була страшна – бо майже всім постинали голови, або завдали смерть іншим способом.

По цім повстанню гайдамаків настали в Польщі великі зміни. Польські землі поділили між себе Росія, Німеччина й Австрія. Таким чином Правобережна Україна дісталася під владу Москви, де тоді володіла цариця Катерина II. Вона ще й далі була непевна щодо України, – бо ще існувала Запорозька Січ, а в ній около 20.000 козаків. Тому менаситна Катерина постановила знищити і скасувати цей останній знак української вольности.

Кошовим був тоді старенький Петро Кальнишевський, що мав 98 літ. Він скликав козацьку раду і запитався, що робити. Молодші січовики радили боронитися до останньої краплі крови. Але старші, досвідчені, сказали: "Нема надії на те, щоб ми змогли перемогти десятикратно навалу москалів. Піддаймося без проливу крови".

Та коли доля Січі була вже рішена, молодші січовики взялися на хитрість, щоб не потрапити в полон. Старшина почала нічку переговорюватися з московським генералом Текелієм про здачу, а тим часом попросили Текелія, щоб дозволив запорожцям виходити з Січі на ріку ловити рибу. Він дозволив. А тоді запорожці виходили один за одним і за кілька днів на Січі осталося лиш кількадесят стариків. Цих уже взяли москалі в полон і зруйнували Січ, а всі скарби забрали в Москву. Лише образ Матері Божої /Покрови/ з Січової церкви запорожці встигли забрати з собою і повезли його аж у Туреччину, де осіли над гирлом Дунаю, а їх потомки живуть там ще донині.

Кошового Кальнишевського москалі вивезли на далеку північ, на Соловецькі острови і там замурували в вежі самотнього монастиря, залишаючи тільки малий отвір, куди подавали йому хліб та воду. Так карався останній кошовий Запорозької Січі 12 літ, а потім ще прожив кілька літ у тім монастирі на волі і вмер, проживши 112 літ. Його могила знаходиться там ще й досі.

/"Історія України для дітей"/

3. ПІСНЯ /5хв./: "Гей там на горі Січ іде" /див.: зайняття ч. 1/.

4. ІНСЦЕНІЗАЦІЯ /10 хв./: "Веселий камінь".

Одного разу дорогою їхала ватага чумаків у Крим по сіль та рибу. Одного дня, серед степу, біля шляху побачили вони величезний камінь.

–Треба спинити волів та подивитися, що воно за камінь, – кажуть чумаки.

–Тпрррр-ууу, воли!

Спинили чумаки волів та й пішли всі до каменя. Дивляться, а зверху на камені щось написано. Один із них був грамотний і прочитав:

"ЯК ПІДІЙМЕШ, ПОБАЧИШ!"

Задумалися чумаки.

-Що воно таке? Може скарб який? А може в пекло, або на той світ дірка? Давайте піднімати!

От і заходилися чумаки біля того каменя. Довго вони біля нього поралися, крєтали, охали та на силу звернули його на бік. А на другому боці каменя було написано:

"А ШО, ЧИ ВАЖКО БУЛО?"

/"Юні Друзі"/

5. ПІСНЯ /10 хв./: "Гей на горі, там жєнци жнуть" /див.: зайняття ч. 4/.

6. РОЗДАЧА ВІДЗНАЧОК "ДЖУРИ" /10 хв./: Гетьман причіпляє відзначки у верхній частині лівого рукава однострою /побіч відзнаки "Отрока"/.

7. ПІСНЯ /10 хв./: "На Україні дзвонять дзвони" /див.: зайняття ч. 6 - 8/.

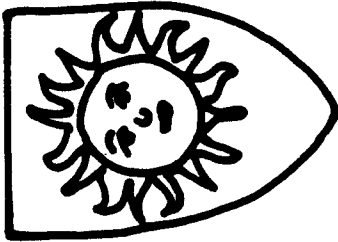
8. ПОДЯКА ЗА ДОБРІ ВЧИНКИ /10 хв./

9. МОЛИТВА /Отче Наш, Богородице Діво, Новацька вечірня молитва/, ПЛАСТОВЕ НАДОБРАНІЧ /10 хв./

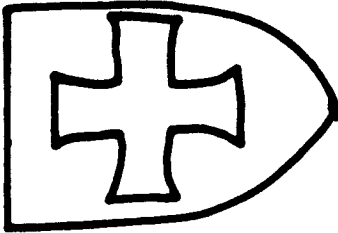
К І Н Е Ц Ь.

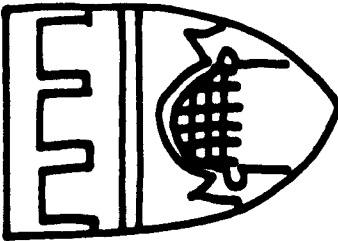
ЛОДІА

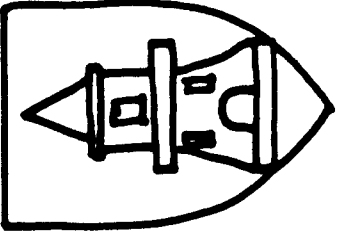
ВОЛИНЬ

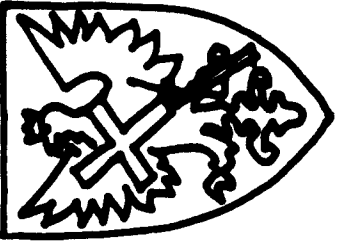
СІВЕРЦІНА

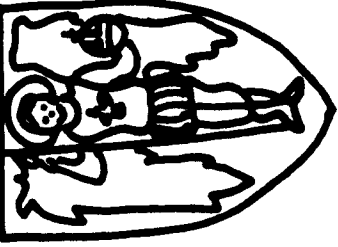
ПЕРЕАСЛАВЦІНА

ЧЕРНІГІВЦІНА

КУЇВЦІНА

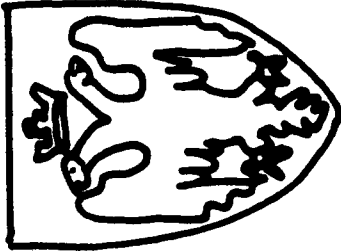
ЛЬВІВЦІНА

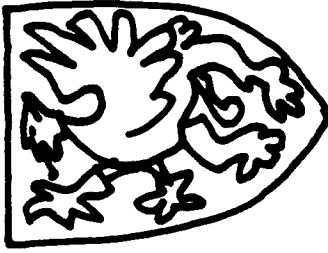
ГАЛИЧІНА

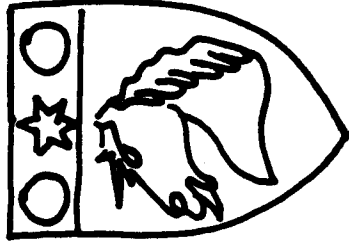
ТЕРЕМИЦІНА

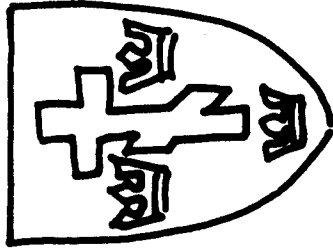
БЕЛІЗЦІНА

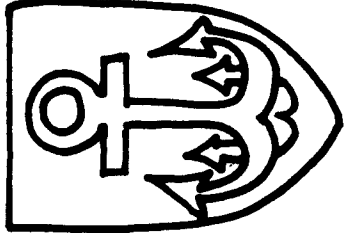
СЛОБОЖАНЩИНА

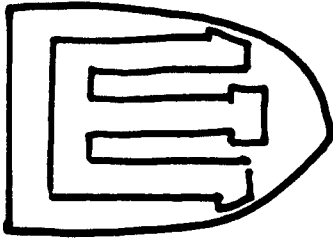
ХЕРСОНЩИНА

ОДЕЦЬЩИНА

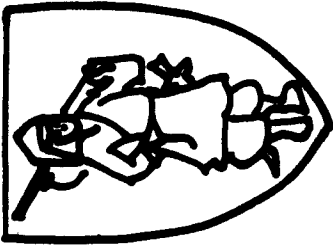
КРИМ

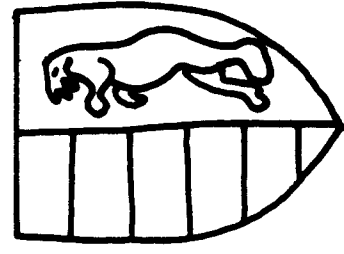
ТАВРІЯ

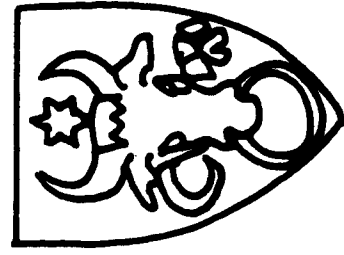
ЗАПОРІЖСЬКА

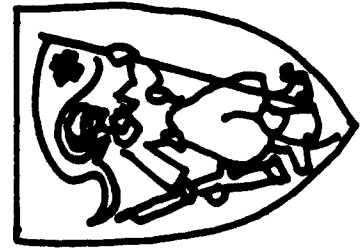
ЗАКАРПАТТЯ

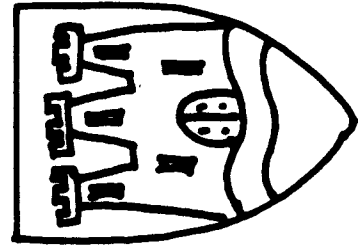
БУКОВИНА

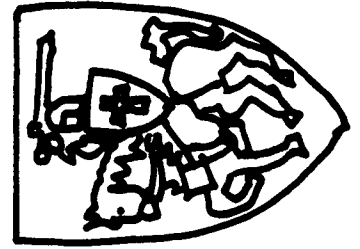
КУБАНЬ

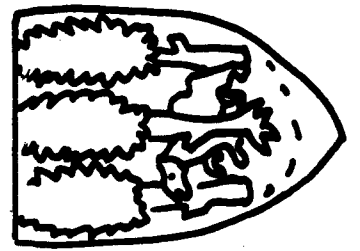
ДОНЕЧЩИНА

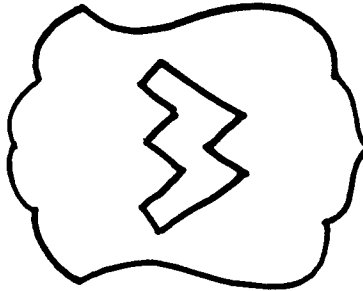
ЛОМІСЬКА

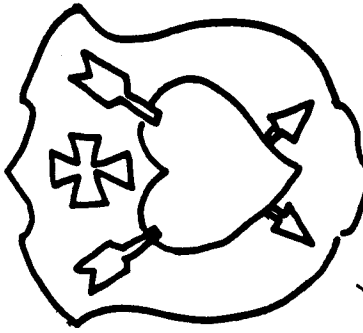
ХОЛМИЩИНА

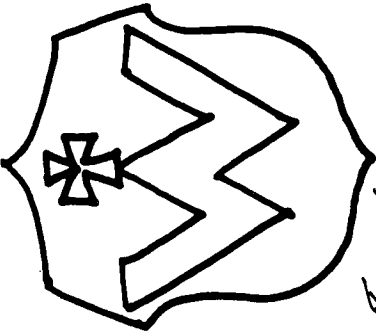
**ЗНАМЕНА
УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ**

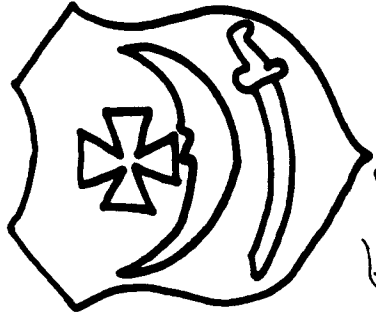
Жан Бузовський
1657-1659

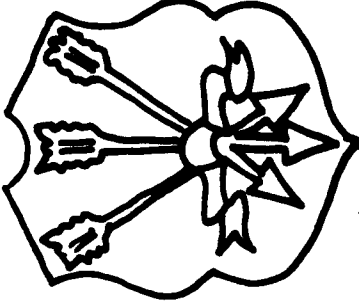
Тарас Григорійович
1722-1724

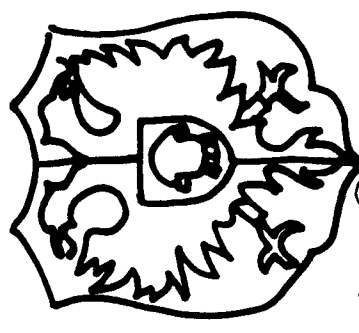
Богдан Хмельницький
1648-1657

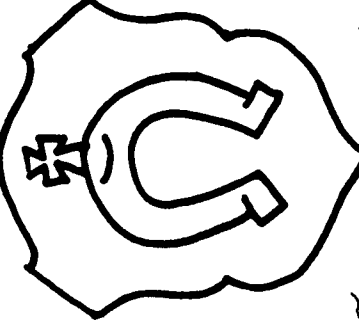
Петро Дорошенко
1665-1676

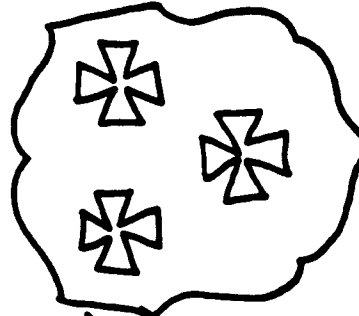
Жан Крапанзарський
1708-1722

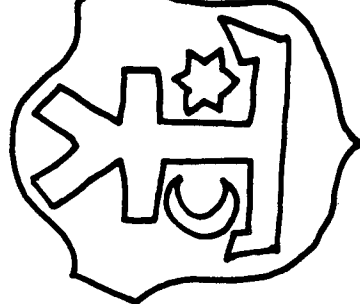
Миротворецький
1750-1764

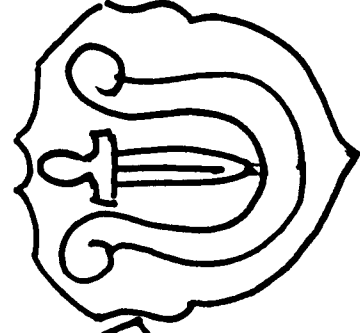
Петро Брауганний
1616-1622

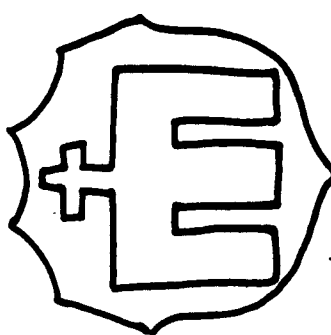
Жан Цакіловський
1672-1687

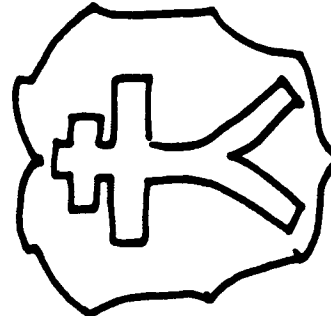
Жан Мазейта
1687-1709

Тимур Гулюз
1709-1742

Тарас Шевченко
1663-1669

Даніло Хворсин
1727-1784

КОЛЬОРИ ГЕРБІВ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ

- ПОДІЛЛЯ - У блакитному полі щита золоте сонце.
 ВОЛИНЬ - У червоному полі срібний, рівнораменний хрест.
 СІВЕРЩИНА - У червоному полі золота зубчата стіна з відчиненою брамою.
- ПЕРЕЯСЛАВЩИНА - У червоному полі срібна, двоповерхова вежа з наскрізною /відкритою/ брамою.
- ЧЕРНІГІВЩИНА - У срібному полі чорний орел з золотим хрестом через груди.
- КИЇВЩИНА - У малиновому полі срібний Архистратиг Михаїл з блакитною сферою і золотим списом.
- ЛЬВІВЩИНА - У блакитному полі золотий лев.
 ГАЛИЧИНА - У срібному полі чорна галка.
 ПЕРЕМИШЛИНА - У червоному полі срібний двоголовий орел.
 БЕЛЗЩИНА - У червоному полі срібний гриф.
 ЗАПОРІЖЖЯ - У малиновому полі срібна фігура лицаря-козака.
 ТАВРІЯ - У золотому полі сорний двоголовий орел; на грудях блакитний щит з золотим східним хрестом.
- КРИМ - У блакитному полі золота ханська тамга.
 ОДЕСЬЩИНА - У червоному полі срібна чотирьохлопаста котва.
 ХЕРСОНЬЩИНА - У блакитному полі срібний східний хрест, супроводжений з боків і знизу трьома золотими коронами.
- СЛОБОЖАНЩИНА - У червоній голові щита золота 6-тираменна зірка між двома такими ж монетами. У срібному полі чорна кінська голова.
- ХОЛМЩИНА - У зеленому полі срібний ведмідь між трьозолотими деревами.
- ПОЛІССЯ - У червоному полі срібний вершник.
 ДОНЕЧЧИНА - У червоному полі золота трьохвехата стіна з зачищеною брамою над хвилястою рікою.
- КУБАНЬ - У срібному полі в малиновому одязі лицар-козак з червоною короною в лівій і золотим мушкетом у правій руці, на зеленому острові стоячи.
- БУКОВИНА - У червоному полі золота голова тура, супроводжена 6-тикутною срібною зіркою між рогами і такими ж півмісяцем і розетою по боках.
- ЗАКАРПАТТЯ - Щит розсічений. На лівій половині у синьому полі три золоті паси, на правій - у срібному полі чорний ведмідь.

ЗНАМЕНА УКРАЇНСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ

- Іван ВИГОВСЬКИЙ - У срібному полі щита чорна обернена буква М.
- Павло ПОЛУБОТОК - У чорному полі червоне серце пробите чорними стрілами; над серцем срібний, рівно-раменний хрест.
- Богдан ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ - У червоному полі срібна обернена буква М; над буквою золотий, рівнораменний хрест.
- Петро ДОРОШЕНКО - У червоному полі срібний рівнораменний хрест; під хрестом золотий півмісяць; під півмісяцем шабля - ручка золота, вістря срібне.
- Іван СКОРОПАДСЬКИЙ - У червоному полі три срібні стріли зв'язані голубою стрічкою.
- Кирило РОЗУМОВСЬКИЙ - Щит розсічений. На лівій половині у золотому полі чорна половина двоголового орла, на правій половині у чорному полі золота половина двоголового орла. Ноги орла червоні. На грудях орла у голубому полі щита срібна сорочка долиною червона.
- Петро САГАЙДАЧНИЙ - У червоному полі срібна підкова; над підковою золотий рівнораменний хрест.
- Іван САМОЙЛОВИЧ - У червоному полі три чорні, рівнораменні хрести.
- Іван МАЗЕПА - У голубому полі срібний знак, по боках його золоті півмісяць та 5-тираменна зірка.
- Пилип ОРЛИК - У голубому полі золота обернена підкова; в підкові меч - ручка золота, вістря срібне.
- Павло ТЕТЕРЯ - У голубому полі золота буква Т із золотий хрестом на верху.
- Данило АПОСТОЛ - У голубому полі срібний двораменний хрест із підставою.